

KGAOLO YA BOHLANO

5.1 DIKANEGELOKOPANA TŠA THUTO: 1

5.1.1 MATSENO

Kgaolong ye go yo ahlaahlwa diteng tša dikanegelokopana tša thuto. Diteng tšeo di nepiša thuto ka gore babadi ba lemošwa mafokodi le diphošo tša bona ge ba dutše ba phela. Mongwadi o phetha ka go katela babadi thuto ka dinkong gore ba boele sethong.

5.1.2 DITENG

Diteng di yo lebanywa le dipolitiki, setšo, Bokriste le sebjalebjae.

5.1.2.1 DIPOLITIKI

Ramaila ke mongwadi wa mogopolo wo o tseneletšego. Dikanegelokopana tša gagwe di na le nepo ka gore di leka go bopa setšhaba se tee seo se tlemaganego. Ka lebaka leo o ngwala ka dipolitiki.

The Pocket Oxford Dictionary of Current English (1984: 569) e hlaloša dipolitiki gore ke:

Science and art of government; political affairs or life;
political principles or practice.

Mantšu a a hlaloša kgopolo ye dipolitiki ka go e amanya le pušo. Seo se swanetšego go lemogwa ke gore dipolitiki ga se di lebane le go buša goba go bušwa fela.

Maemo a a itšeng a ditaba, e ka ba lephelo la batho goba peakanyo ya ekonomi ya naga, e ka amana le dipolitiki. Ka gona, ge go bolelwa ka sengwalo sa dipolitiki go šupša seo se katanago le dintlha tše bohlokwa tša ditaba tša dipolitiki, e ka ba ka mo batho ba bušwago, ka mo batho ba phedišanago ka gona le peakanyo ya ekonomi ya naga.

Holman (1960 : 409) o thekga tlhalošo ye, eupša o gatelela gore tšona dipolitiki tšeo e be tabakgolo ye e nepišwago mo sengwalong seo ka gore o re sengwalo sa dipolitiki ke:

A novel which deals directly with significant aspects of political life and in which those aspects are essential ingredients of the work and not merely background material or secondary concerns.

Ge dikanegelokopana tša Ramaila di lekodišišwa, go lemogwa gore dipolitiki tša gagwe di fapana le tša bangwadi ba ba mo latetšego ka gore yena o leka go phaolla batho. O ba gapeletša go tšea ka tsela yeo a bonago e lokile, ba tlogele ye mpe. Ka go realo, dipolitiki tša gagwe ke tlhohleletšo (“propaganda”) eupša e sego ya go huetša batho go lwantšha pušo ya naga goba motho. Ke ya go ba gapeletša gore ba eme ka maoto go bjala moya wa tlemagano, tirišano le tlhomphano. Ke ka baka leo Yelland (1983 :146) a hlalošago dingwalotlhohleletšo (“propaganda literature”) gore ke:

That type of literature the object of which is to subvert the views of the reader and inculcate the views of the writer.

Polelo yeo ya Yelland e bolela gore sengwalongtlhohletšo e lego lentšu la mongwadi, ke makgaolakgang go rarolla bothata. Taba ye e thekgwa ke Holman (1960 : 419) ge a re sengwalotlhohleletšo ke:

A novel dealing with a special social, political, economic, or moral issue or problem and strongly advocating a doctrinaire solution.

Babašweu le Babaso ba reng ba sa hlatlolane

Go bona ka mo kgopolo ye ya dipolitiki e dirišwago ka gona, go tlo hlokomedišišwa kanegelokopana ya *Babašweu le Babaso ba reng ba sa hlatlolane* (1951).

Mošemane wa legwaragwara (wa Mothomoso) o hlothola sekhwama sa mootledi (wa Lekgowa) wa pese, seo se tletšego tšhelete, banamedi ba tomotše mahlo. Ka ponyo ya leihlo, tsotsi ya rarelararela ka batho, ya tsena bjangbotala. Lekgowa leo le rile ka re: “Thibang! Mo swareng”, batho ba ba sepelago ba mo hlokomologa, ba no fela ba sepela. Ba bangwe eke ba tlala tsela ka boomo, go mo šitiša go kitima.

Mootledi yoo ge a fihla koloing, dikudumela e be eke o be a nelwa ke pula ya matlakadibe, a lapile, a hemelana bjalo ka mpša yeo e šiilwego ke phuti. Ge a tsena ka moo a hubaditše mahlo ka pefelo, banamedi ba be ba iketlile. Ge a botšiša gore mošemane yo ke mang, ba kgokologa ka disego, ebile go kwala le le rego: “O go laile”.

Mo kanegelongkopana ye Ramaila o bolela ka ga setšhaba se tee. O bona batho ba Afrika-Borwa e le setšhaba se tee se segolo. O diriša meela ye mebedi, e lego Babašweu le Babaso, go bopa setšhaba seo.

Banamedi ba pese le tsotsi yeo ba emetše Babaso mola mootledi a emetše Babašweu. Ramaila o bona thulana gare ga dihlopha tšeo, bjale o a di tlemaganya ka gore o re ke selo se tee, e lego batho. Ga a bolele ka ditšhaba tša go fapana. Kgethologanyo ke yona ye e dirago gore tsotsi yeo e atlege morerong wa yona wa bonokwane.

Ka baka la mmala, Basotho ga ba thuše Lekgowa leo le ge le hlaba mokgoši wa tlhakodišo. Mongwadi o thuntšha meši ya pefelo ka dinko ge a gatelela gore kgethologano e fedišwe. O hlaba mokgoši gore go be le tlemaganyo, tirišano le tlhompho gare ga Babaso le Babašweu ka gore ka moka ga bona ke batho. Ke ka baka leo a rego:

Re hlologelwa gore batho ka moka ba sokologe mo tabeng ye. Ge go bonwa motho yo mošweu goba yo moso a phošetšwa goba a rumulwa, o swanetše go thušwa.

Taba ya gore Ramaila ke lenaba la kgethologano le ditlaišano, e thekgwa ke Makwela (1977 : 107) ge a re:

Not for a moment would Ramaila ever approve of the ill-treatment of a black man by another, not for a moment would he ever approve of the ill-treatment of a black man by a White man, and not for a moment would he ever applaud the ill-treatment of a White man by a black man.

Ditaba tše di laetša gore dipolitiki tša Ramaila ke tša go hlohlelatša tlemagano le tirišano gare ga ditšhaba tša Babašweu le tša Babaso le gare ga merafe ya Babaso ka boyona.

5.1.2.2 SETŠO

Ramaila o phetše mafaseng a mabedi, e lego (a) la setšo le (b) la sebjalebja. Tsebo ya gagwe ya maphelo ao e nabile. Ka baka la thuto (ge e le morutiši) le Sekriste (ge e le moruti), o sekametše kudu bophelong bja sebjalebja. Le ge go le bjalo, mo le mola mebala ya setšo e sa bonala dingwalong tša gagwe.

Kgopolo ya setšo e šetše e hlalošitšwe kgaolong ya bobedi. *New Encyclopedia Britannica*(1974 : 784) e tlaleletša ka go re:

Culture thus defined, consists of language, ideas, beliefs, customs, taboos, codes, institutions, tools, techniques, work of art, rituals, ceremonies and other related components.

Mantšu a a tiiša gore setšo se lebane le ka mo batho ba phelago ka gona go ya ka mokgwa wa bophelo bja borakgolokhukhu.

Setšo seo Ramaila a ngwalago ka sona se bonala ge a bolela ka ga ditlwaelo, ditumelo le bongaka. Le ge a ngwala ka setšo, o a se nyatša. Mongwadi o nyatša dingaka tša dikgagara. Ga di na mohola. Ga di dumele goba go amogela gore di palelwa ke go phekola goba go rarolla bothata. Serudu (1987: 467) le yena ge a bolela ka ga dingwalo tša Matsepe, o tiiša ntlha ye ge a re:

A close examination of Matsepe's views concerning medicine men and witchcraft shows that he had no regard for them.

Polelo ye e gatelela go nyatšwa ga dingaka. Go kgonthišiša taba ye, go tlo lekodišišwa kanegelokopana ya *Ba laotše kobo ya morwediagwe* (1951).

Kgarebe tsoko ya Mošwešwe, e ile ya reka jase ye e bilego e nametšwe ke letlalo la phoofotšwana, leo le dirilwego bjalo ka ge eke sebatana seo se a phela. Ka letšatši le lengwe, mmagoSalome ge a bula lepokisi la diaparo tša morwedi, a itiwa ke letswalo ge a hwetša phoofotšwana tsoko ya mahlwana a mahubedu, e patlame godimo ga dikobo tša mogolwagoSalome.

Tiragalo ye e tšweletša ntlha ye nngwe ye bohlokwa. Yona e mabapi le boloi. Babaso ba na le tumelo ya gore ge motho a welwa ke madimabe, ke ditiro tša batho. Ke ka baka leo mosadi yo a bidityego ngaka gore e mmošše gore phoofotšwana yeo ke eng, e tlile bjang. Ge go lekodišišwa poledišano gare ga matwetwe yoo le mokgekolo morago ga go tšholla ditaola le go di reta, bophelephethe bja ngaka ya dikgagara bo šala nyanyeng. E re:

O kile wa omana le mang? Mosadi a bolela ge a kile a omana le Radipudi... Ngaka ya re o a rereša, le nna mo ditaoleng tša ka ke bona yona phapano ye ya lena, ke kotsi ye kgolo ye e go lebantšego. Radipudi o rata go go bolaya.

Ngaka ya dikgagara ge e phekola e diriša bohlale, leleme le boreledi le go tšhošetša. E gama motho diganong ka go mo latswa ka leleme. Tše dingwe di sepela di olela maaka mabapi le phedišano gare ga batho, ka moso tša diriša ona mabarebare ao ge di phekola. Ka go tšhošetša, motho o napile o ba bosobelong bja motsoko bja ngaka yeo. Seo ke sona se se diregalelago MmagoSalome. Ngaka, ditaola ga di e bontšhe selo.

Ramaila o goboša le go gegea dingaka tša setšo. Go dirišwa Salome go gegea dingaka tše. Ge ngaka le mokgekolo ba sa khunamile fase, morwedi wa mokgekolo o a goroga. Ge a botšwa gore baloi ba rometše thuri ka gabo, o hwa ka disego, gomme a fetola ka go re:

“Ga se thuri selo sela. Ke lepetu la jase ya Ousi ...”

(Letl. 12).

Seo se gatelelwago mo ke boradia bja dingaka tša segagešo, e sego bohlokwa bja tšona. Mmadi ga a bontšhwe mosadi yo a le tlalelong a bile a kgopela tšhireletšo. Ka gona, mongwadi o lemoša batho gore ba itlhokomele go dingaka tše di tlogo go bona ka boleta, e le diphiri tše di gagolago. Ka baka la boradia, di puputla mehlape ya dikgomo le dipudi, mekotla e tletše lekgwara la tšhelete. Le ge boradia bja ngaka bo tšwetše ntle, mmagoSalome yena o lobile.

Mohlala wo mongwe wo go tlogo bolelwa ka wona o tšwa kanegelongkopana ya *Foko la mohu ga le tshelwe* (1953). Yona e theilwe godimo ga tumelo ya setšo go badimo.

Bophelo bja Babaso bo farafarilwe ke ditumelo tša badimo. Go ya ka tumelo ye go thwe bahu ba na le kgokagano le lefase leno la batho ba ba phelago. Bona badimo bao ba a ja, ba a bolela, ba a laela. Ba swanetše go rapeletšwa, ba lobje ka gore ge ba ka befelwa, batho ba tlo welwa ke madimabe.

Ke bona ba ba lebeletšego makgopo ao a dirwago ke batho mono lefaseng.

Ke ka baka leo Parrinder (1962 : 24) a rego:

All Africans believe in the ancestors, as ever-living
and watchful.

Kanegelokopana ye e dikologa godimo ga kgopolo ya gore taelo ye e tlogetšwego ke mohu, e swanetše go phethwa. Yo a lekago go thulana le yona, o ikgogelela magala hlogong. Taba ye e tlišwa ke lehu la monna yo a bitšwago Komanyana. Pele a kgaoga o laela mosadi gore a yo bolokwa gae, e sego Nancefield (Soweto).

Pheletšo ya kanegelokopana ye ke lehu la masetlapelo. BarwarragoKomanyana ba lekile go rwalela mohu gae, eupša ba se atlege. Le ge mosadi a lekile go ratharatha, selo sa gagwe se wetše mobung wa lekgwara. Koloji ye e rwelego mohu e ile ya kgokologa, gomme ya bolaya yo mongwe wa barwarragoKomanyana. Ba boetše morago go tšea koloji ye nngwe. Ba lekile gape, fela koloji ya boeletša makatika ale a pele, ya feta ka hlogo ya yo mongwe gape.

Re tlo ruma phatišišo ye ka gore Ramaila o bontšha gore maatla a badimo ga a lekantšhwe le selo. Ke ba bašoro go batho bao ba sa agelego lentšu la bona lešaka. Eupša maatla ao mongwadi o bona e le a go senya ka gore dikanegelokopana ka moka tše di hwetšwago mo pukung ye ya *Taukobong* ntle le e tee, di felela ka lehu. Ramaila o bolela ka ga setšo seo se hlolelago batho mathata. Ka baka la dingaka batho ba lahlegelwa ke dithoto tša bona. Badimo ga ba na kwelobohloko go batho bao ba sa ba hlomphego. Ka gona, setšo ga se na mohola go Ramaila ntle le go tlišetša batho ditlaišego.

5.1.2.3 BOKRISTE

Go ya ka *Encyclopedia Americana* (1981, Vol.6.647), Bokriste ke:

The religion instituted in Palestine in the person and works of Jesus Christ.

Mantšu a a tiiša gore motheo wa Bokriste ke Jesu Kriste.

Bokriste ga se bodumedi bo nnoši, eupša ke karolo ye nngwe ya bodumedi. Se se laetša gore go na le mehuta ye mengwe ya bodumedi bjalo ka tumelo ya Islamo le tumelo ya Seafrika. Ge a fapantšha Bokriste go tumelo ya Seafrika, Serudu (1987:462) o re:

Just as the Christians believe that to communicate with God we must go through our Lord Jesus Christ, Matsepe believed that the traditionalists can communicate with God through the gods.

Polelo ye e gatelela gore badimo ke batseta ba Modimo mola Jesu Kriste e le motlemaganyi gare ga Modimo le batho.

Dikanegelongkopana tša Ramaila Bokriste bo kgatha tema ye bohlokwa. O bo diriša go bolaya ditlwaelo le ditumelo tša Seafrika. Go tiiša polelo ye go tlo lekodišišwa kanegelokopana ya *Tshokologo ya Joel* (1951).

Joel, lesogana la segaeng, o thwalwa ke moruti wa Lekgowa, e lego Morena Detrik, wa kereke ya Lutere. Lesogana le ke Mosotho yo motala ka gore le sa kgomaretše setšo seo le godišitšwego ka sona.

Molaleng wa gagwe go dula go lekeletše dipheko tše pedi tša matlalwana a dikgogo. Go khwamotšwe maoto a kgogo e le tala, a ntšhwa ka dirope gore e be mekotla ye mebotsana.

Gona ka moo go tšhetšwe dihlare. Se sengwe ke sa go thibela tladi, mola se sengwe e le sa meleko le dikotsi. Ka tšona dipheko tšeo, Joel o a gola a ba a ya komeng.

Moruti yoo ge a thwala motho, taba ya pele ke go mo sokolla, ge e se Mokriste. Ke ka mo Joel a apewago ka pitša ya Sekriste ebile o šetše a tseba molao wa pele wo o rego:

“Ke nna Morena Modimo wa gago, o se ke wa ba le medimo e šele”. (Letl. 85).

Ramaila o thulanya Bokriste le setšo ka gore Joel le ge a sokologile, o sa fela a šomiša dipheko ka sephiring. Ka tšona o raka dinoga tše di mo tšhošago. Ge moruti a lemoga seo o mo gopotša medimo ya maitirelo ye e lego kgahlanong le Bokriste. Mantšu a moruti a dira gore Joel a apole dipheko tšeo, a be a kolobetšwe. Go tlaleletša moo, o ya seminareng sa Botšhabelo go hlahlwa gore e be moebangedi.

Kanegelongkopana ye mongwadi o bontšha gore setšo ga se na maatla ge se lebane le Bokriste. O diriša bjona Bokriste bjoo go se goboša. Šo Joel, yo a belegetšwego ka gare ga setšo a ba a godišwa ka sona, ke modiši wa phuthego ya Middelburg. Go tiiša gore Bokriste bo na le maatla, Ramaila o ruma kanegelokopana ye ka go re:

Batho ba phuthego ya Middelburg, ge ba sepela mo tikologong ya kereke, le bjale ba sa gata godimo ga

lebitlana la dipheko tša Joel. Yena lehono ke kokwana ye e tiilego ya diphuthego tša Mapulaneng.

O godišitšwe ka kgaugelo ya Modimo, mme o kgona mediro ye ka gobane bjale o lemogile go se hole selo ga dipheko, le therešo ya molao wa pele. (Letl. 96).

Ditaba tše di ka akaretšwa ka gore Ramaila o bona Bokriste bo ena le maatla ao a sa kakwego le selo. Bo kgona go pšhatlagantšha ditumelo le ditlwaelo tša segagešo, gwa šala go foka moya wa borapedi bja mmakgonthe.

5.1.2.4 SEBJALEBJALE

Sebjalebja seo Ramaila a se swantšhago dikanegelongkopana tša gagwe, se bonala ge a laodiša makatika a bafsa, kudu ditoropong. Bofsa ke boitshwaro bjo bo bonalago ge motho a sa le leetong la go ba motho yo a ipheditšego. Ke nako ye mofsa a lekago se le sela ka gore o ithuta bophelo, o ineela bophelong bjoo, bja mo kgehlemanya le go bapala diketo ka yena. O tsenya ba bangwe le go itsenya mathateng. Se sengwe le se sengwe seo a se dirago o bona e le tshwanelo, e le nako ya sona. Lona lebakeng le, ga a tshwenywe ke taba ya gore nako ga se ya mo emela, e a sepela. O bona nako ye e le ye ntši. Mofsa yoo ga a gopole ge yena a ka dira phošo ka molomo goba ka ditiro. Ka lebaka leo ga a dumele go eletšwa. Mo a lebilego gona o lebile. Ge thaba e le tseleng ya gagwe, e swanetše go mo šutelela. Gantši o lemoga kotsi a šetše a wetše bodibeng bja mathata.

Kanegelongkopana ya *Swarang mong wa kuane ye* (1951) babadi ba thaletšwe seswantšho sa mmakgonthe sa bophelo bja dikwefa malokheišeneng. Makatika le mathaithai a motho a adilwe ka botlalo.

Temaneng ya mathomo mmadi o hlakana le magwaragwara ntlong tsoko, motseng wa Alexandra. Ga ba šome, ba phela ka mekgwa ye e sa hlathwego. Ke ditsotsi tše di phethagetšego. Mantšiboeng a ba kgobokane go tlo dumediša bagwera ba bona ba ba tšwago go fetša dikgwedi tše di selego kgolegong.

Gona mo temaneng yeo mmadi o longwa tsebe mabapi le bophelo bja mathaka malokheišeneng. Ba phela ka go buna mo ba sa bjalago. Bohlakodi ke sejo sa bona sa ka mehla. Go bolaya matswalo gore ba kgone go phetha mediro ya bona ya go garola matswalo, ba phela ka lebake le mabjala a bogale.

Dikwefa tšeo tša makheišeneng di diriša polelo ye e tsebjago le go kwešišwa ke tšona fela. Polelo yeo e bopša ka go hlakahlakanya maleme. Polelo yeo e bitšwa Setsotsi. Mabapi le mmolelwana woo wa Setsotsi, Ramaila o re:

Mmolelo wa setsotsi o ya ka mekgwa e meraro.
Mogongwe o ya ka mokgwa wa Sekgowa, eupša yo e
sego tsotsi a ka se kwe. Mogongwe gape o ya ka
mokgwa wa Sezulu, eupša le gona o kwa ke bona fela.
O bile o ya le ka mokgwa wa Sesotho. (Letl. 95).

Ge Kgake (lesogana la tsotsi) a bolela le bagwera ba gagwe a re monna wa lephodisa a ba “nyadiša”, o šupa gore a ba tlemaganya bobedi ka ditšhipi. Ge a re semangmang o ile a “nkepa” o ra gore o ile a mmololla maphodiseng. Letlakaleng la masomesenyanelhano mathaka ao ge a boledišana a re “tswalegile”, ba šupa gore ba feletšwe ke tšhelete, gomme ba nyaka yo a ka ba “bulago”. Mo ba ra yo a ka ba fago tšhelete. Ge ba re monna yo o a “nkena” ba šupa gore o a ntseba.

Magwaragwara a a diriša polelo ya Setsotsi gore a se kwewe le go lemogwa. Ka tsela yeo go ba bonolo go hula batho.

Bomenemene bo kgamile batho ka megolo malokheišeneng, ba phela ka bjona. Ga bo tsebe gore motho ke wa geno. Motho o hulwa phahlo ya gagwe ke wa gabo. Se segolo ke gore mpa e dule e tletše. Gore e tlatšwa ka mokgwa wa go loka goba wo mobe, ga go bohlokwa. Ngwana o kgona go rapela motswadi dira gore di mo ntšhe kotsi. Go tiiša kgonthe ya taba ye, mmadi o bontšhwa Dani a botša dikwefa tšeo di dulago di kgalegile madi bjalo ka yena, gore di ka hwetša tšhelete ka go hula tatagwe. (Tiragalo ye e yo hlalošwa ka botlalo ka fase ga thulaganyo).

Seo se utollwago mo ke gore sebjalebja seo Ramaila a se adilego, ke sa lenyatšo le go hloka tlhompho. Ke sa go hula, le go hlola dipolayano. Ga se na lešoko godimo ga batho.

5.1.3 KAKARETŠO

Ge go rungwa go ka thwe Ramaila ke motho wa leago le mohlolakhutšo bathong. Ga a rate go bona batho ba kgotlana ka menwana ka mahlong. Le ge ka mabaka a mangwe a laodiša ditiragalo tša go garola matswalo, di šomišwa go phošolla bophelo bja batho. Ka tsela yeo, ditaba tšeo a hlamulago ka tšona tša dipolitiki, sebjalebja, setšo le Bokriste, di lebane le thuto.

KGAOLO YA BOSELELA

6.1 DIKANEGELOKOPANA TŠA THUTO: 2

6.1.1 MATSENO

Diteng tša dikanegelokopana tša thuto di lekotšwe. Mo kgaolong ye go tlo lekodišišwa ka mo diteng tšeo di rulaganywago ka gona. Tlhalošo ye e tlo lebana le dintlha tše di latelago: (a) tlhakahlakanyo ya ditiragalo, (b) thulano, (c) ka mo dikanegelokopana di thongwago le go rungwa ka gona le (d) tshwantšho ya baanegwa.

6.1.2 THULAGANYO

Ge re nyaka go kwešiša thulaganyo ya dikanegelokopana tša Ramaila go swanetše go tsebja dithekniki tše a di dirišago. Pele go tlo hlalošwa lereo le thekniki ge le lebane le thulaganyo.

Ge go boletwa ka ga thekniki go šupša tsela yeo mongwadi a rulaganyago sengwalo sa gagwe ka yona. Mantšu a a tiišwa ke Groenewald (1993: 17) ge a re:

Thekniki ke mokgwa wo ka wona mongwadi a tšweletšago moko wa ditaba.

Groenewald o tšwela pele go hlaloša mohola wa thekniki yeo ka go re:

Thekniki e na le mediro ye mebedi. E gatelala, e godiša, e tliša kgopolo ye e itšego.

E lebantšha kgopolo yeo le moko wa ditaba. Ka tsela yeo mongwadi o bapetša dithekniki.

Ke ka baka leo yena Groenewald mo letlakaleng la bone a rego:

Thulaganyo ke tlhopho ya dithekniki ge di amana seng sa tšona, ge ye nngwe le ye nngwe e lebane le moko wa ditaba.

Dithekniki tšeo Ramaila a di dirišago ge a rulaganya ditaba, di tlo lemogwa ge go hlalošwa dintlha tše di latelago tša thulaganyo:

- Thakahlakano ya ditiragalo
- Thulano
- Ka mo dikanegelokopana di thongwago ka gona
- Go rungwa ga dikanegelokopana
- Tshwantšho ya baanegwa

Bjale go tlo lekodišišwa ka mo dithekniki tšeo di dirišitšwego ka gona.

6.1.2.1 TLHAKAHIKANO YA DITIRALO

Ge go tsinkelwa dikanegelokopana tša Ramaila go tlo lemogwa gore thekniki ye e bohlokwa ge a rulaganya ditaba. Yona thekniki yeo e ile ya latelwa ke O.K Matsepe, yo mongwe wa dithwadi tša bangwadi ba ba ilego ba tšwelela ka morago. Mokgwa wo wa go rulaganya ditaba o lemogwa ka dintlha tše di latelago:

- Go tliša ditaba tše o ka rego ga di amane le ditiragalo tša kanegelo.

- Go diriša dikanegelo tše pedi ka gare ga kanegelo e tee.

(a) Go hlakahlakanya ditaba

Tlhakahlakanyo yeo e bohlokwa ka gore ka yona peakanyo ya ditiragalo tšeo e a fetogafetoga. Phetogo yeo e hlola phego le ngangego; dikokwane tšeo go ya ka Serudu (1989:159) di dirago gore sengwalo se kgahliše. Mongwadi o hlakahlakanya ditiragalo ka boomo. Ka go dira bjalo o hlola phišego mogopolong wa mmadi ka gore o rata go tseba gore ditiragalo di tlo tšea lehlakore lefe ge di eya mafelelong. Phišego yeo e hlola maatlakgogedi a sengwalo seo. Ka go realo mmadi o fetoga motsomi.

Mokgokong (1972: 11) o hlaloša bohlokwa bja thekniki ye ka go e lebanya le ye nngwe ya dipuku tša Matsepe ge a re:

Fela selo se segolo se re se lemogago ke gore mongwadi o hlagiša ditabataba tše dintši tšeo mmadi yo a hlokago tlhokomelo a ka rego ga di amane le morero wo mogolo. Ga go bjalo; ka tšona re bona bogale bja Boditsi ka botlalo; ka tšona bonokwane bja Monoši bo a iponatša. Ditabanatabana tše, ka mantšu a mangwe, di re šupetša bokgabo bja mongwadi.

Tšhelete ya sepoko

Go latela tshekatsheko ya kanegelokopana ye e bitšwago *Tšhelete ya Sepoko* (1951) go bona ka mo Ramaila a šomišitšego thekniki ye ka gona.

Kanegelokopana ye e theilwe godimo ga bofora. Monna tsoko wa mohumi le mogwera wa gagwe wa ngaka, ba loga maano a go ikgobokeletša mahumo. Ba gaša phoko ya gore kaekae go na le tšhelete ye e epetšwego. Batho ka go fapana ba lekile go epolla lehumo leo eupša ba palelwa. Ke mo go tsogilego ngaka tsoko, ya latswa batho ka leleme gore yona e ka ba thuša go ribolla bohwa bjoo. Ngaka e ile ya kgeregelwa, fela maitekelo a batho a go epolla lehumo leo, a folotša. Le ge ngaka e ile ya bolaya tšhelete, bomenetša bja yona bo ile bja utologa, moputso ya ba go golofatšwa ke yo mongwe wa baepi bao.

Mo kanegelongkopana ye go na le taba ye e sa lebanego le sererwa se go bolelwago ka sona. Yona ke leeto la morutabana le kgošana ye nngwe, la go ya lewatle. Le ge leeto leo le sa amane le ditaba tša kanegelokopana ye, le bohlokwa. Le dirišitšwe bjalo ka thekniki. Ke lona leo le kgokaganyago mmadi le moanegwa yo a kgathago tema ye bohlokwa mo kanegelong ye, e lego monna wa ngaka.

Moanegwa yo ke lešika le le tlemaganyago dikarolo tše pedi tša kanegelo ye, e lego (a) leeto la morutabana la go ya lewatle, le (b) maitekelo a baepei a go epolla tšhelete ya sepoko. Ditaba tša leeto leo mongwadi ga a di hlaloša ka botlalo ka gore ga se seo se nepišwago mo kanegelongkopana ye.

Bohlokwa bja leeto la go ya lewatle bo ka hlalošwa ka mokgwa wo.

Monna yo a etetšwego lewatle ke morutabana le kgošana, o tšwelela ka dipego tše pedi mo kanegelong ye: (a) e le monna wa mohumi yo botho yo a golofetšego letsogo (o amogela baeng ka lapeng la gagwe); (b) e le monna wa ngaka, wa moradia. (o iphetola sepoko, a tšhošetša baepi ba tšhelete).

Ge go boelwa tiragalong ya baepi ba ba bego ba holofeditšwe ke ngaka tsoko gore e tlo ba thuša go epolla tšhelete, mongwadi o re:

E be e re ge ba thomile go epa, go rotoge sepoko ka kobo ye tšhweu le ka medumo, e re ge se kokomoga , se boela, se bile se dira mehlolo, baepi ba tšhabe. (Letl.7).

Monna yo wa mohumi yo botho, yo a golofetšego letsogo, ke yona ngaka ye e tshepišitšego banna gore e tlo ba thuša go utolla lehumo leo. Bjale semaka sese: Yona ngaka yeo e golofetšego letsogo ke sepoko seo se bego se tšhošetša baepi ba tšhelete. Ka go realo go tšwelela thulano ya dikgopolo tše pedi, ka gore go bolelwa ka ga:

- Monna wa botho yo a amogelago baeng ka lapeng la gagwe ka diatla tše borutho.
- Monna wa moradia yo a iphetolago ngaka, a goka batho gore a ba hule.

Dikgopolo tše di a ganetšana. Le ge go le bjalo tirišo ya tšona e thuša mongwadi go utollela mmadi semelo sa mokgomana yo wa go dula lewatle. Bomenetša bja gagwe bo šala molaleng. Ka mantšu a mangwe, tharagano ye ya ditiragalo e thuša mongwadi go tšweletša moko wa ditaba.

Moloi ga a na mmala

Kanegelokopana ya bobedi ye e tlogo lekodišišwa e bitšwa *Moloi ga a na mmala* (1951). Kanegelokopana ye e theilwe godimo ga ditiragalo tše pedi tša go fapana eupša tše mafelelong di kopanago.

Tiragalo ya mathomo

Theodor Mokwena o hlaselwa ke bahlakodi a le tseleng ya go ya Springs a etšwa Brakpan. Ka morago ga go mo tetela madi teng, ba mo amoga paesekela.

Tiragalo ya bobedi

Yona e lebane le Simson Riba. Mokgomana yo o hlaselwa ke magwaragwara a etšwa Springs a lebile Brakpan. Ka morago ga ntwaga ya kgaphamadi, lesogana la ga Riba le a ba fenyaga, la ba amoga paesekela.

Ge kanegelokopana ye e lekodišišwa, e bopilwe ka dikanegelo tše pedi, e lego:

- Tlhaselo ya Theodor Mokwena ke bahlakodi, ba mo amoga paesekela.
- Tlhaselo ya Riba Simon ke bahlakodi, a ba fenyaga, a ba amoga paesekela.

Dikanegelo tše di a lekana. Ye nngwe le ye nngwe e ikeme ka boyona. Ka gona, go ka se thwe Ramaila o dirišitše kanego ye nyenyane ka gare ga kanegelo ye kgolo bjalo ka ge Matsepe a dirile bjalo mo go *Megokgo ya bjoko*. Kanegelokopana ye e na le thulaganyo ye e raraganego ka gore Ramaila o diritše dikanegelo tše pedi ka gare ga kanegelo e tee go anega ditaba.

Le ge dikanegelo tše e le meela ye mebedi ye e fapanego, di a kopana. Di kopantšhwa ke pašekela. Mongwadi o dirišitše thekniki ya mawelakgahlano go kopanya ditiragalo tše tše pedi gore e be kanegelokopana e tee. *Oxford Advanced Learner's Dictionary* (1989:162) e hlaloša mawelakgahlano gore ke:

The condition of coinciding (happening by chance).

Se se gatelelwago ka mantšu a ke gore le ge ditaba di direga ka nako e tee lefelong le tee, ga se ka maikemišetšo a batho bao ba amegago, gore go be bjalo. Ge kwano e le gona gare ga batho bao, gona go ka se bolelwe ka mawelakgahlano. Se se laetša gore ge go bolelwa ka ga mawelakgahlano go šupa ge ditiragalo di diragala ka nako e tee (e ka ba ba lefelong le tee) ntle le peakanyo goba kwano gare ga bao ba amegago.

Stern (1991:105) o bona mawelakgahlano e le thekniki ye bohlokwa dingwalong ka gore o re:

A coincidence can make an intriguing premise.

Stern o fa mohlala wa tirišo ya thekniki ye ka mosadi yo a bego a nyetšwe ke mofofiši wa sefofane.

O kile a re a ile kopanong ya borakgwebo ahlakana le kgarebe, (e se ka maikemišetšo goba peakanyo) e lego Dorcus, yeo a kilego a e goboša kudu sekolong go fihla ge e hudugela sekolong se sengwe.

Stern o lemoša gore thekniki ye e swanetše go dirišwa ka tlhokomelo ye kgolo. Ge mawelakgahlano a dirišwa ka go latelana, goba kgafetšakgafetša, tiragalong e tee, a ama batho bona bale, a senya maikemišetšo a mongwadi. Ke ka baka leo Stern mo letlakaleng la lekgolo le metšo ye mehlano a rego:

It's even more problematic if you resolve the story by another coincidence - the women talk together and realize they're both married to the same man. Your readers have been betrayed.

Mongwadi o hlamile kanegelo yeo babadi ba bego ba ikemišeditše go e amogela ka pelo le moya, eupša a thoma go diriša mathaithai go phetha kanegelo yeo.

Ge thekniki ye e dirišwa ke sekgwari sa mongwadi e thuša go tšwetša pele moko wa ditaba. Mo letlakaleng la lekgolo le metšo ye e selego Stern o tšwela pele ka go re:

But coincidences, deftly handled, are sources of surprise and delights. Writers who want to preserve the magical elements of story telling continue to make use of this tradition with energy and imagination.

Dingwalong mawelakgahlano a na le mešomo ka gore (a) a hlola maatlakgogedi gape (b) a bopa phego.

Ge go tsongwa go hlaloša mawelakgahlano ao mo kanegelongkopana ye e go ka thwe: Theodor Mokwena o re o gobaditšwe ke batho, ba mo amoga paesekela. Ka lehlakoreng le lengwe Simson Riba o re o hlasetšwe ke bahlakodi ba babedi, eupša a ba fenyā, a ba amoga paesekela.

Bjale potšišo še mabapi le mawelakgahlano ao: Naa paesekela ye e amogilwego Theodor Mokwena ke ye e swerwego ke Simson Riba? Ge e ka ba go bjalo gona Theodor Mokwena ke yo mongwe wa baisa bao ba hlasetšego Simson Riba. Se se laetša gore Ramaila o diriša paesekela bjalo ka thekniki go kopanya dikanegelo tšeo tše pedi tše di fapanago. Thekniki ye e na le mehola ye mebedi, e lego:

1. Go lemoša mmadi gore Theodor Mokwena ke yo mongwe wa bahlasedi ba Simson Riba.
2. Go kopanya dikanegelo tšeo tše pedi gore e be kanegelokopana e tee.

Re tlo ruma ka gore tirišo ya thekniki ya tlhakahlakano ya ditiragalo e hlola maatlakgogedi. Mmadi o gapeletša go bala ka tlhonamo go rarolla bothata bjo bo hlolegilego.

6.1.2.2 THULANO

Thulano ke kgakgano ye e bonagalago gare ga baanegwa kanegelongkopana, pading goba tiragatšong. Mongwadi o tliša baanegwa ba ba fapanago ka dikgopolo.

Holman (1960:118) ge a hlaloša lereo le o bolela ka ga mahlakore a mabedi ao a fapanago sengwalong ka gobane o re thulano ke:

The struggle which grows out of the interplay of the two opposing forces in a plot.

Dietrich le ba bangwe (1975:117) le ge ba tlatša Holman, ba tlaleletša ka go re:

A conflict may variously be a physical, normal, psychological, intellectual, or spiritual contest between antagonistic forces between man and society, between man and environment, between man and nature, between man and God or the universe and any of these may be an externalized projection of an inner conflict between man and himself.

Seo se gatelelwago mo ke gore thulano ga se ya ge baanegwa ba pšhatlana ka matswele fela; thulano e ka ba gare ga moanegwa ka boyena.

Thulano ke karolo ye bohlokwa ya kanegelokopana ka gore kanegelokopana e theilwe godimo ga yona. Serudu le ba bangwe (1991:153) ba e bitša mokokotlo wa kanegelokopana. Holman (1960:118) o hlaloša bohlokwa bja thulano ge a re:

It is conflict which provides the elements of interest and suspense in any form of fiction.

Mantšu a a tiiša gore mošomo wo mogolo wa thulano ke go hlola maatlakgogedi.

Ke ka baka leo Marggraff (1994:21) a rego “conflict is a prerequisite for tension”. Stern (1991: 237) o tšwetša kgopolo yeo pele ge a re:

“When tension and immediacy combine, the story begins”.

Bjale go yo lekolwa thulano yeo.

Swarang mong wa kuane ye

Mo kanegelongkopana ya *Swarang mong wa kuane ye* (1951), thulano e gare ga Mokgalabje Kgeru (molwantšha) le morwagwe, Daniel (molwantšhi). Yona e tšweleditšwe ka mokgwa wo o latelago.

Dani, e lego Daniel Kgeru o ba botša gore tatagwe o gola ka Labohlano, ba ka tsoga ba mo lalela gore ba mo hlakole. O ba botša tsela ye a sepelago ka yona ge a etla gae, le nako ye a fihlago ka yona. (Letl.96).

Mmadi o kopana le mathaka ao a phelago ka go hula batho. Ga ba šome. Mantšu a Dani a bjala moya wa poifo babading. Moya wo o thalaganya le kanegelokopana ye ka potlako le gona ka maatla. Ba dula ba eme matsaro ba tšhogile, ba tšhogetše molwantšhwa, e lego Mokgalabje Kgeru. Ba ipea seemong sa gagwe ka gore mathata a mohuta wo le bona a ka ba wela. Bana ba ka go melela meno a ka godimo ka le lengwe la matšatši. Ka go realo, ba itswalanya le yena ka gore ba mo kwela bohloko. Matswalo a bona a re ehu, ge lehuto la bothata le tlemollwa, Dani a romelwa kgolegong.

Mongwadi o dirišitše kgogedi go tloga mathomong a kanegelokopana ye go fihla ge difero di tswalelwa. Yona kgogedi yeo e bjalo ka lešika ka gore e tlemaganya ditiragalo tša kanegelokopana ye.

Go na le ntlha ye bohlokwa mabapi le tirišo ya thulano mo kanegelongkopana ye. Thulano e dirišitšwe ka mokgwa wa go široga. Mo go šupša gore mongwadi ga a bolele pha! gore thulano še, go thulana baanegwa ba. Le ge go le bjalo mmadi o kwa gore kanegelokopana yeo e dikologa godimo ga thulano, ebile e na la maatla a go kgereša dithaba. Mokgwa wo o bonagala ge mongwadi a re:

Ka taelo ya Daniel Kgeru, bagwera bao ba gagwe ba ile ba thula tatagwe, ba mo hlakahlakanya le mabu ge ba mo amoga tšhelete le phahlonyana ye a bego a e rekile. (Letl.98).

Kgopolo ya go hula Mokgalabje Kgeru e tla ka morwagwe, Daniel. Maano a go phethagatša modiro wo a logaganywa ke yena. Se se tlabago ke gore ge dinokwane tšeo di hula tatagwe, o širogetše ka thoko, ga a nyake go bona mašula ao. Thulano e gare ga Daniel le Tatagwe Kgeru, e sego gare ga Kgeru la bagwera ba Daniel. Mongwadi o na le lebaka ge a tšweleditše thulano yeo ka go e široga. Mokgwa wo o dirišitšwe bjalo ka thekniki ka gore mongwadi o nyaka go hlola maatlakgogedi.

Tirišo ya thekniki ye e adilwe ntle le pelaelo ka lapeng la Kgeru, letšatši le le latetšego bošego bjoo a hlakotšwego ka bjona. O bona kefa ye mpsha e fegilwe ka phapošing.

Ge mongwadi a hlaloša tiragalo ye o re:

A makala, ya be ya ke o a lora ge a e fegolla, a hwetša gore ke yona yela ya gagwe ye a e rekilego ka Labohlano. (Letl.98).

Kgeru o kwa ka morwediagwe gore kuane yeo ke ya morwagwe, Daniel, o tlile le yona maabane mantšiboa. Kgeru ga a itebanye le Daniel. O bolela le ba ka lapeng o re: “Nthušeng, lehodu le lengwe la mahodu ale le ka gae” (Letl.98). Mafokisi a a bitšwa gomme ge a fihla Kgeru o šupa lebotong a re: “Swarang mong wa kuane ye!” (Letl.98). Mong wa kuane o gona eupša Kgeru ga a mo šupe. Mongwadi o dira ka boomo ka gore o rata go gapeletša babadi go bala ka tlhonamo. Se se napile se hlola maatlakgogedi.

Ge thulano ya kanegelokopana ye e tsinkelwa go tsenelela, go lemogwa gore go dirišitšwe mawelakgahlano (“coincidence”). Kgeru o hulwa ke dinokwana bošego, tša mo amoga phahlo ka moka ye a e rekilego. Phahlong ye go kuane ye mpsha. Ge dikwefa tšeo di abelana phahlo yeo, Daniel o fiwa kefa ya tatagwe, o ya le yona ka gae. Phahlo e be e le ye ntši ka ge go se gwa hlakolwa Kgeru a nnoši bošego bjoo. Daniel ga a fiwe phahlo ye e hutšwego bathong ba bangwe. Mo go dirišitšwe mawelakgahlano go tiišetša thulana yeo le go hlola maatlakgogedi.

Go tlo rungwa ditaba tše ka gore tirišo ya thulano mo kanegelongkopana ye e hlola maatlakgogedi. Ka tsela yeo e tšwetša pele moko wa ditaba. Thulano yeo e tiišwa le go gatelelwa ka tirišo ya thekniki ya mawelakgahlano.

6.1.2.3 KA MO RAMAILA A THOMAGO DIKANEGELOKOPANA TŠA GAGWE KA GONA

Kanegelokopana ke sengwalo se se nago le melawalawana ye e amago tlhamego ya sona. Wo mongwe wa melawalawana yeo o lebane le matseno. O' Faolain (1972:174) o re mengwaga ye sekete ye e fetilego, mola megopolo ya batho e be e sa le ka fase ga khuetšo ye maatla ya nonwane, motho o be a ka no thoma kanegelokopana ya gagwe ka mokgwa wo o latelago; gwa se be le pelaelo:

Once upon a time, in a distant land, there lived a giant.
This giant dwelt in a great castle on top of a mountain.
He had six arms and he had eyes at the back of his
head.

Mathomo a mohuta wo ga a botše mmadi selo ka gore ga a mmee seetšeng gore go bolelwa ka ga eng, baanegwa ke bomang; gona ditiragalo di diragala kae. Temana ya mathomo ya kanegelokopana ke matsentšhagae. Serudu (1989:140) o re:

Temana ye e bjalo ka motho yo a kokotago mojakong goba seferong; ge a kokota a realo, o kgopela go bulelwa. Ge a ka no itahlela ka lapeng leo e sego labo gona a ka tšhoga a wetše komeng tša batho.

Ka mantšu a, go lemogwa gore kanegelokopana e na le matseno ao a beakantšhitšwego.

Mongwadi wa kanegelokopana ga a dikedike. Ge dikgoro di bulega, o phula sekaku boladu bja tšwa, mmadi a kgone go bona seo go tlogo šoganwa le sona mo kanegelong. Leschinsky (1987.2) o re:

The author must capture our attention immediately.

Se se laetša gore mongwadi wa kanegelokopana o dula a itlhaganetše. Stern (1991.143) o hlaloša lebelo leo ka go re:

When your readers feel that they are really there, that the narrative is happening right in front of them, you've achieved immediacy. Immediacy comes from sharp description, crisp dialogue, and vivid action.

Stern o gatelela matseno a makopana, ao a hlamilwego ka polelo ya maatla. Gona mo temaneng yeo mmadi ga a tsebišwe moanegwathwadi (molwantšhwa goba molwantšhi) fela; o napile o utollelwa bothata le go thalelwa tikologo mo ditiragalo di tlogo kgatlampana gona. Ka go realo, mošomo wa temana ya mathomo ya kanegelokopana ke (a) go tsebiša babadi moanegwathwadi, (b) go tšweletša bothata le (c) le go swantšha tikologo. Ge mongwadi a sa latele mkgwa wo a be le lebaka. Go feta mo, a be le bokgoni bja go hlama matseno ao a kgotsofatšago.

Go yo lekodišišwa matseno a dikanegelokopana tše pedi tša Ramaila, e lego *Ba baka mohu* (1954) le *Moloi ga a na mmala* (1951) go bona ka mo di thongwago ka gona.

Ba baka mohu

Ramaila ga a dikadike ge a thoma kanegelokopana ye. Di sa tloga, o phula khudu ka mpeng ge a tsebiša mmadi tikologo, moanegwathwadi le bothata bjo bo mo lebanego. Difero tša kanegelokopana ya *Ba baka mohu* di bulwa ka mantšu a:

Monna ge a sa kwane le mosadi wa gagwe, o tla bakela batho go kwa le go bona digolo. Seo ke wona molato wa Frans Kobue kua Benoni. E sa le a nyala Sara morwedi wa Modupi kua Pretoria, ga ba phedišane gabotse. (Letl.87).

Mo temaneng ye mmadi o tsebišwa moanegwathwadi (e lego Frans Kubue), le go mo swantšhetša tikologo (e lego Benoni) mo ditiragalo di tlogo kgantlampana gona. Go tšweleditšwe bothata (go hloka phedišano gare ga monna le mosadi), yona kokwane ye e kgokaganyago ditiragalo tša kanegelokopana ye. Ka go dira bjalo mmadi ga a gakanege. O beilwe seetšeng gore sengwalo seo ke kanegelokopana e sego padi.

Stern (1991:129) o thekga bokgoni bjoo bja Ramaila ka gore ge a bolela ka ga kalotaba o re:

Writers deal with exposition in a variety of ways. Some are perfectly straightforward with a clear statement about the background and situation of a character.

Mokgwa wo wa go thoma kanegelokopana o na le maatla ka gore o tšea maikutlo a mmadi. Wona mokgwa woo o sa latelwa kanegelongkopana ye e bitšwago *Moruti wa Bohlabela* (1951).

Moruti wa bohlabela

Ge a thoma kanegelokopana ye Ramaila o re:

Gare ga baruti ba bantši ba dikereke tše ntši tša maina a mantši le mehuta ye mentši mo Johannesburg, go na le moruti yo mongwe wa Springs yo baruti ba gabo ge ba kgobokane ba mmitšago “Wa Bohlabela”. Ditaba tša matshwenyego le mathabo a mo tikologong ya Springs tše a dulago a di laodiša ke tše ntši. (Letl.81).

Kanegelongkopana ye o ka re moanegwathwadi ga se a tsebišwa. Ge e hlokomedišišwa go lemogwa gore o gona. Leina la gagwe la nnete ga se la bolelwa . O tsebja ka la moruti “Wa Bohlabela”. Mongwadi o dirile ka boomo ka gore o rata go diriša “Wa Bohlabela” bjalo ka thekniki. Ke leina la metlae, fela tirišo ya lona e hlola maatlakgogedi. Mmadi o rata go tseba gore (a) ke mang yena yo a bitšwago “Wa Bohlabela” le gore (b) ke ka baka la eng a bitšwa “Wa Bohlabela”. Go utolla sephiri seo, o gapeletšego go bala ka tlhonamo.

Mabakeng a mangwe Ramaila ga a itlhaganele go tšweletša dintlha ka moka tše di amago matseno, ke gore, moanegwathwadi, tikologo le bothata. Dintlha tše di tšweletšwa ka go iketla ditemeng tše pedi tše di latelago. Eupša o diriša dithekniki tše dingwe go rarolla bothata bjoo. Tekodišišo ya kanegelokopana ya “*Reratilwe le Ruth wa Springs*” (1951) e tlo thuša go tiiša taba ye.

Reratilwe le Ruth wa Springs

Ramaila o thoma ka go re:

Ba elago ditaba tša mehla eno hloko, ba tla dumela ka moka gore keletšo ya Morena wa rena mafelelong a thero ya thabeng ye e rego: “Itoteng baporofeteng ba maaka”, e lebana gabotse le barwa le barwedi ba bana ba batho ba mabaka a.

Mo gantši bana ba Modimo ba ušwa ke ba ba tsebago Lentšu la Modimo, mme ba ba uša ka ona Mangwalo a Makgethwa (Letl.118).

Mo matsenong ao mongwadi ga a thome ka go phula sekaku mabapi le bothata bjo a tlogo ngwala ka bjona, eupša o loma mmadi tsebe ka ga bothata bjoo ka go diriša thekniki ya tekolapejana. Dietrich le ba bangwe (1976:117) ba hlaloša thekniki yeo ka go re ke:

The device of foreshadowing aids the plot in so far as it causes otherwise insignificant events or details at the present to take on value by being indicators of future events.

Seo se bolelwago mo ke gore thekniki ya tekolapejana e lemogwa ka dikokwane tše di itšeng. Mo temaneng ye kokwane yeo ke boprofeta. Bjona bo loma mmadi tsebe mabapi le seo go tlogo ngwalwa ka sona, e lego go se botege ga banna. Ka go realo, bothata bo šetše bo rotošitše hlogo. Mmadi ga a makale ge Ruth a hlakana le thaba ya bothata ge a le

Mosambiki ka gore mongwadi o mo lemošitše. Lesogana la Mosambiki le mo latswitše ka leleme, ka gore ge a fihla moo a hwetše moisa a ena le basadi ba babedi. Ke gona mo go gopolwago mantšu a: “Itoteng baporofeteng ba maaka”. Ka go realo, Ramaila o atlegile go thoma kanegelokopana ye.

Re tlo ruma tlhalošo ye ka go gatelela gore temana ya mathomo ke karolo ye bohlokwa ya kanegelokopana. Maatla a yona a utologa ge mongwadi a diriša dithekniki tše di itšego tša thulaganyo, go kgorela mogopolo wa mmadi tsela mabapi le tšeo di tlogo diragala.

6.1.2.4 TSHWANTŠHO YA BAANEGWA

Matlakaleng a a fetilego go hlalošitšwe thulano ntle le go e amanya le baanegwa. Dikokwane tše ge di lebane le sengwalo, ke monwana le lenala. Perrine le ba bangwe (1983:65) ba re:

Actually, like the ends of a seesaw the two are one substance, there can be no movement at one end without movement at the other. The two ends of the seesaw may be talked about separately, however, and we can determine which element in a story is being emphasized - which end is up and which is down. As fiction passes from escape to interpretive, the character end is likely to go up.

Seo boPerrine ba se gatelelago mo ke (a) kgokagano gare ga baanegwa le thulano, le gore (b) tlemaganong yeo, baanegwa ba kgatha tema ye bohlokwa.

Mantšu a boPerrine a tlatšwa ke Madden le ba bangwe (1980: 3) eupša bona ba gatelela tlemagano gare ga dikokwane ka moka tša thulaganyo, kudu gare ga baanegwa le thulano ka gore ba re:

All elements in fiction are closely related and constantly interact with and influence each other. That is particularly true of conflict and character.

Ba tšwela pele go laetša kgokagano yeo gare ga baanegwa le thulano ka go re:

The characters will in large part determine the nature, development, outcome, and effects of the conflict.

Mantšu a a tiiša gore baanegwa ba laola sebopego sa thulano.

Go ya ka boMadden (1980:8) mohuta wa baanegwa o ka thuša go kwešiša morero goba nepo ya kanegelokopana. Ke ka baka leo ba hlophago baanegwa ka mehuta ye meraro ye e latelago, e lego moanegwaanegwa (“typical character”), moanegwakakaretšo (“universal character”) le moanegwanoši (“individual character”). Ge ba laetša phapano gare ga dihlopha tšeo o re:

- A typical character in fiction is one who represents a group, and refer to him or her as a “typical” teacher, a “typical” advertising copy writer, a “typical” lawyer.

Seo se bolelwago mo ke gore yoo ke moanegwa wa mmakgonthe, gomme o na le khuetšo ye kgolo bathong bao a phelago le bona. O emetše sehlopha seo.

- Universal character shares traits with the brothers and sisters everywhere.

Ba ke baanegwa bao ba laetšago kamano le mathata a bophelo ao a lebanego le batho. Bontši bja bangwadi ba diriša baanegwa ba mohuta wo.

- Individual characters are unique rather than representative.

Baanegwa ba mohuta wo ba phela lefaseng la bona. Gape baanegwa ba mohuta wo ga se ba ata. Mongwadi yo a hlalago baanegwa bao o diriša baanegwanyane (“minor characters”) bjalo ka baanegwathuši, go tlaletša moanegwanoši yoo. Dingwalong tša Sepedi baanegwanoši ba dirišwa ke H.H Ramokgopa (mo go *Go Tseba mang? le Ditaba tša dipoko*).

Baanegwa ba ba dirišwago kudu dikanegelong ke batho bao Mudden a ba bitšago “stock characters” (baanegwamehla). Ge a hlaloša mohuta woo o re:

We call these characters stock characters because they are borrowed rather than created, they are kept in a kind of communities warehouse from which a member of the writing fraternity can check them out whenever they will fit into a story idea.

Lereo leo le dirišwago ke borateori ba bantši bjalo ka Beckson (1972:69), Cloete (1992:200) le Fowler (1973:27) ke la “ flat characters” (baanegwahlaedi). Leo ke lereo leo le tlogo dirišwa mo dinyakišišong tše ge go arolwa baanegwa ka dikarolo tše pedi tše dikgolo, e lego baanegwahlaedi le baanegwaphethegi (“round characters”). Cloete (1992:200) o fapantšha mehuta yeo ye mebedi ka go re:

Plat karakters is tiepes of karikature wat ’n enkele idee/kwaliteit vertoon, voorspelbaar is, nie in staat is tot ontwikkeling of verrassing nie, tweedimensioneel is, getipeer kan word in een sin en wat komies is.

Cloete o gatelela gore moanegwahlaedi ga a swantšhwe ka botlalo ka gore ga a gole, ga a fetoge:

- Ronde karakters is in staat tot verrassing, besit oortuigingskrag, is lewenswaar, verander deur scénes, ontroer die leser besit - anders as plat karakters - die vermoë om tragies te wees.

Ge mantšu a a tsinkelwa, go lemogwa gore baanegwaphethegi ke batho ba nama, marapo le madi ka gore ba fetoga mabakeng ao ba ikhwetšago ba le go ona. Ntlha ye e tiišwa ke Serudu (1989:32) ka gore o re moanegwaphethegi “ o na le mabobo, mafokodi, mabotse, o kgona go fetoša dikgopolo tša gagwe ge a le mathateng; o a hlalala ge a atlegile”.

Ramaila ge a swantšha baanegwa o diriša dikokwane tše pedi, e lego ya go loka le ya go se loke. Dikokwane tšeo ga di šomišwe go bapetša goba go fapantšha baanegwa, ke gore, wa go loka le wa go se loke. Di dirišwa ge go hlalošwa semelo sa moanegwa o tee. Ke gore, go laetšwa mahlakore a mabedi a moanegwa yoo, e lego la go loka le la go se loke. Ka go dira bjalo, baanegwa ba bonala ba fetoga go ya le mabaka ao ba ikhwetšago ba le go ona. Ke ka mo go thwego Ramaila o swantšha baanegwaphethegi. Go tiiša taba ye go tlo tsinkelwa kanegelokopana ya *Letšoba le le ponnego* (1951).

Letšoba le le ponnego

Mongwadi o thoma ka go swantšha Miriam, (molwantšhwa wa kanegelokopana ye) e le kgarebe ya go loka, ka go hlaloša kgodišo ya gagwe le bomogolwagwe ka go re:

Ka lapeng gona ba be ba godišwa ka borapedi, le ka go rutwa boitshwaro le tshekego. (Letl. 1951).

Ka lebaka leo Miriam o bonala e le ngwana wa mekgwa ye mebotse. Ke ka mo tatagwe a mo tšhabišetšago gaMatlala gore a se tlo senywa ke bophelo bja ditoropo. Kokwane ye ya go loka e tiišwa ke dintlha tše tharo, e lego (i) go hlompha (ii) go phetha mešomo ya sekolo ka mafolofolo, le (iii) go kgatha tema ye bohlokwa kerekeng. Tše ka moka di kgonega ka baka la maitshwaro a gagwe a go kgahliša. Go hlaloša mošomo woo wo mobotse wa Miriam phuthegong, mongwadi o mo swantšha e le sethakga. O re gare ga bana ba ba thabilego bao ba kamogelo, go be go le Miriam Molefe, yo lentšunyana la gagwe le lebose le bego le fela le phuleletša gare ga ba bangwe ge ba eme pele ga altare.

Go fihla moo Ramaila o tsepeletše lehlakore le tee la Miriam, e lego la go loka. Eupša motho yo a feletšego o na le mahlakore a a fapanego a semelo. Miriam ka ge e le motho , le yena o na le mafokodi. Ona mafokodi ao a mo fetola, gwa hloga motho yo mofsa. Ge a hlaloša phetogo ye Ramaila o re:

Miriam le yena ge a fihla ga gabo e le mothepa, a se ke a diega go apola seo bana ba ditoropo ba se bitšago bompara, le go tšea mekgwa ya bona ye e bitšwago khunologo ya basadi. (Letl. 115).

Batswadi ba lekile go mo kgala ka dikeletšo le ka kgati, fela gwa pala. O itahlela maboseng a lefase. Ka tsela yeo mongwadi o fapantšha Miriam wa kgale (wa go loka) le yo mofsa (wa go se loke).

Phetogo ya Miriam e hlolwa ke lefelo le lefsa (e lego toropo) leo a gorogago go lona ge a etšwa

gaMatlala. Ramaila o gatelela gore tikologo e na le khuetšo ye maatla semelong sa moanegwa ka gore e a mo fetola.

Mo mongwadi o tšweletša seswantšho se sefsa sa bophelo bja Miriam, e lego sa go se loke. Ka tsela yeo, mahlakore a a mabedi, la go loka le la go se loke, ge a kopana, a bopa moanegwa yo a phethagetšego. Ka gona, Miriam ke seipone ka gore o emetše batho ka bophara. Ka go realo Ramaila a swantšha baanegwaphethegi ka gore o senkasenka mahlakore ka moka a bophelo bja motho. Ga a kgomarele ntlha e tee.

Ge go rungwa tlhalošo ye ya baanegwa, go ka thwe Ramaila o swantšha baanegwa ba nnete ka ge maitshwaro a bona a swana le a batho ba nama, marapo le madi ka gore ba a fetoga ge mabaka a ba gapeletša. Ge moanegwa (bjalo ka Miriam) a fetolwa ke tikologo yeo a ikhwetšago a le go yona, go thwe o a gola.

6.1.3 KAKARETŠO

Ramaila o dirišitše dithekniki tše di swanetšego ka bokgwari ge a rulaganya ditaba. Se se lemogwa ge a hlakahlakanya ditaba, ge a thoma le go ruma dikanegelokopana, tshwantšho ya baanegwa le ge a hlama thulano. Go hlakahlakanya ditaba moo go hlola maatlakgogedi, gwa hlohleletša mmadi go itswalanya le ditaba tšeo. Ka go diriša thekniki ya tekolapejana ge a thoma dikanegelokopana, mogopolo wa mmadi o lokišetšwa masetlapelo ao a tlogo aparela moanegwa. Ramaila o swantšha baanegwa ba ba kgodišago ka ge ba fetoga le mabaka. Se se hlolwa ke ge a hlokomela mahlakore ka moka a bophelo bja bona, e lego la go loka le la go se loke.

KGAOLO YA BOŠUPA

7.1 DIKANEGELOKOPANA TŠA THUTO:3

7.1.1 MATSENO

Mo kgaolong ye go tlo lekodišišwa mongwalelo wa dikanegelokopana tša thuto. Go tlo kgethwa temana e tee fela. Go yo thongwa ka (a) go akaretša temana ye e tlogo tsinkelwa, (b) gwa ngwalwa yona temana yeo, (c) gwa latela tshekatsheko ya yona. Šedi e tlo bewa godimo ga diphapantšho le dithekniki tša mongwalelo.

7.1.2 MONGWALELO

Kgopolo ya mongwalelo e šetše a hlalošitšwe kgaolong ya mathomo. Go lemogilwe gore mongwalelo o lebane le polelo ya mongwadi. Yona polelo yeo e tšwetša pele khuduego ya mongwadi mabapi le taba yeo a katanago le yona. Ke ka baka leo Marggraff (1996: 62) a rego:

Style is the very specific “spirit” or “feeling” of a linguistic work which has been effected by languages.

Polelo yeo ya Marggraff e tiišwa ke Mojalefa (1995: 19) ge a re:

Mongwalelo o laolwa ke khuduego le maikutlo tšeo di tšwetšago pele tebanyo ya mongwadi. Khuduego yeo e lebane le go godiša phišegelo ya mmadi, e lego matlakgogedi gore a tšwele pele ka go bala sengwalo.

Ge go sekasekwa mongwalelo go swanetše go lemogwe diphapantšho tša wona. Tšona di bonala ge:

- go bapetšwa diteng le tše di ngwadilwego
- go hlokomelwa tshwaragano magareng ga diphapantšho tša mongwalelo.

Ge go hlokomelwa taba yeo ya mathomo, e lego go bapetša diteng le tše di ngwadilwego, monyakišiši o tlo ba le mathata a magolo ge a yo lekodišiša padi le ge e le kanegelokopana ka botlalo. Ke ka lebaka leo Groenewald (1999: 5) a rego go ka fo kgethwa temana e tee goba tše pedi fela. O tliša taba ye ka go re:

Daar 'n teks is 'n samehangende geheel vorm, en elke samestellende onderdeel daarvan, selfs die, so gering soos 'n foneemvariant, deur 'n sentrale gedagte in onderlinge ewewig gebring word, mag 'n fragment of fragmente daaruit, as verteenwoordigend van die geheel, vir ontledingsdoeleindes geselekteer, en daarna ontrafel word.

Temana yeo e yogo kgethwa e tšwa kanegelongkopana ye e bitšwago *Letšoba le le ponnego* (Molomatsebe, 1951: 116-17). Pele go tsofolwa temana yeo go tlo latela kakaretšo ya kanegelokopana yeo ka gobane kakaretšo yeo e lebane le diteng.

7.1.3 KAKARETŠO YA TEMANA YEO

Motseng wa Germiston go monna wa moruti yo a bitšwago Paulus Molefe. Morwedi wa gagwe, Miriam, o godišitšwe ka borapedi le ka boitshwaro.

Ka go lemoga gore bophelo bja ditoropo ke semphekgo, Molefe o romela Miriam gaMatlala, gore a se tlo gogolwa ke lefula la bophelo bja moo. Ntle le sekolo Miriam o tsenela thuto ya sedumedi, a apewa, a butšwa. Lehono o bonwa a le gare ga bao ba amogelwago. Ke Miriam yo a nago le mafolofolo ditabeng tša kereke, sethaka mminong.

Ge Miriam a fela a etela batswadi Germiston, o hlakana le bagwera ba gagwe. O thoma go inyatša ge a ipapetša le bona bana bao ba malokheišeneng. Bjale o a fetoga. O ipha menate ya lefase. Yena le bagwera ba kata le masogana. Go etelwa mengwako ye go itišwago gona bošego, ba kgokgoetšwa ke banna ba Mapolantane. Miriam o fetola masogana bjalo ka diaparo. Mathaka a mo hlagatša ka matswele le ka dithipa. A le ka sona sebopego seo, o goroga lapeng la George Molefe, kgaetšediagwe yo e lego moruti wa phuthego ya Benoni. Gona moo a amogelwa ka lethabo. Mahlale a fedile.

7.1.4 TEMANA YE E TLO GO SEKASEKWA

Temana yeo e tlogo tsinkelwa ke ye e latelago.

Motho wa batho ga se a tšofala, e sa le mosadi yo mofsa, eupša o onetše. Sefahlego se e kilego e le se sebotse, ke matlwantlwa a mabadi a dithipa. Ka baka leo o dula a ikgogetše ka phapošaneng ya ngwako a sa rato bonana le batho. Dikereke le baruti ke dilo tše a di lebetšego kgalekgale. (Letl. 117).

Temana ye e lebane le ditaba tše:

- Bophelo bja ditoropo.
- Ka mo ditoropo di senyago batho ka gona.

Ge mongwadi a bolela ka ga bophelo bjoo bja ditoropo bjo bo senyago batho, o nepiša Miriam. Kgarebe ye e dikile e itahletše ka pitšeng ya mabose a lefase, e eya tlase le tletlolo le masogana, dintlong tša maitišo go bogelwa yona. Mafelelong bophelo bja e kgehlemanya.

Ramaila ga a nyatše Miriam, o ka re o dio tsoma kwelobohloko mo go babadi. Kwelobohloko ye e bonala: (a) ge George a amogela Miriam lapeng la gagwe, le (b) ka mo mongwalelo wa Ramaila o laetšago kwelobohloko yeo ka gona.

Nyakišišo bjale e yo sekaseka mongwalelo wa temana yeo. Modiro wo mogolo wa monyakišiši ke go lemoga diphapantšho tša mongwalelo, ka morago a di hlatholla go utolla mongwalelo wa mongwadi.

Ka go realo, ge go sekasekwa mongwalelo go ahlaahlwa diphapantšho tša mongwalelo le dithekniki tše di dirišwago. Go tlo thongwa ka go hlalošwa mareo ao a mabedi, e lego (a) diphapantšho tša mongwalelo le (b) dithekniki tša mongwalelo.

7.1.5 DIPHAPANTŠHO TŠA MONGWALELO

Kerkhoff (1962:27) o hlaloša kgopolo ye phapantšho ka go re:

Das einzelne Stilistikum ist die kleinste für den stil
bedeutsame Einheit.

Seo se tšwelelago mantšung a ke gore phapantšho ke kokwane ye nyenyane ya polelo ye e šomišwago go tšwetša mongwalelo pele. Kerkhoff o tiiša ntlha ye ge a tšwela pele gona mo letlakaleng la masometharotee ka go re:

Ihrem Charakter gemäsz sind die einzelnen Stilistika strukturbildend, das sie ineinandergreifen. Manche sind ausschlieszlich strukturell, indem sie sich nur durch ihre Beziehung zu andern Stilistika als solche verraten. Andererseits kann sich ein isoliertes, unauffälliges Sprachelement plötzlich als ein Stilkriterium erweisen, indem es sich in einen schon erkannten Stilzusammenhang neu einordnet.

Seo se gatelelwago kudu ka mantšu ao a Kerkhoff ke tswalano ya diphapantšho tše di ka bago gona temaneng le ge e le sengwalong. Groenewald (1999: 1) o tšwetša pele taba ye ka go re:

The style marker is a relational concept; it relates vertically to the reality to be depicted, and horizontally to the other style markers. A style marker is, therefore, variable in signification.

Phapantšho ya mongwalelo ga e lebane le mošomo wo o itšego fela. E ka dirišwa mabakeng a a fapafapanego. Ga e lebane le khuduego ye e itšego. Ke ka fao Mojalefa (1995: 30) a rego moko wa ditaba o laola mošomo wa phapantšho; ke gore, kamano gare ga diphapantšho ka moka tša mongwalelo, e tšweletša moko wa ditaba. Diphapantšho tšeo di logaganywa ke wona moko woo wa ditaba go bontšha khuduego ya mongwadi.

7.1.5.1 THEKNIKI YA MONGWALELO

Marggraff (1996: 168) ge a hlaloša kgopolo ye o re:

Stylistic techniques are strategies indicating the relationship between two or more entities in a text which obviously also have a relationship to the text itself, and that the stylistic techniques materialize in the form of *stylistica*.

Polelo ye e hlaloša gore dithekniki ke didirišwa tša sengwalo tše di tlišago kamano gare ga dikarolwana tše di fapafapanego tša sengwalo seo.

Kerkhoff (1962:16) o tiiša seo se bolelwago ke Marggraff ka gore o re:

Sie ist handwerkliche Verfahren, das namentlich von der früheren Poetik gelehrt wurde. Mit Hilfe der Technik überträgt der Dichter seine Intentionen ins Werk. Sie ist der erlernbare Teil der Gestaltung.

Durch sie tritt der Gehalt in einer bestimmten Form in Erscheinung und mit ihr der Stil als das Ergebnis von Technik und Individualität.

Ka mantšu a go tiišwa gore thekniki ke seo se dirišwago go tšweletša seo se bolelwago. Yona thekniki yeo e thuša mongwadi go tšwetša pele tebanyo ya gagwe.

Mo nyakišišong ye thekniki e tlo tšewa go ba mokgwa wa go tliša kamano ye e itšego gare ga diphapantšho tša mongwalelo go tšweletša moko wa ditaba.

7.1.5.2 DIPHAPANTŠHO LE DITHEKNIKI

Ge go tsinkelwa mongwalelo wa temana ye e šetšego e adilwe, matlakaleng a a fetilego, go yo latelwa lenaneo la dipharologantšho tša mongwalelo le dithekniki tše di dirišitšwego mo temaneng.

DIPHAROLOGANTŠHO TŠA MONGWALELO	DITHEKNIKI TŠA MONGWALELO
1. motho wa batho	- Pebofatšo
2. ga se a tšofala e sa le yo mofsa	- Kgakantšhano
3. eupša	- Phapantšho
4. o onetše	- Tshwantšhišo - Pebofatšo
5. sefahlego se se kilego ya ba se sebotse	- Pebofatšo
6. botse ke matlwantlwa	- Phapantšho - Pebofatšo
7. ikgogetše	- Tshwantšhišo
8. phapošeng	- Pebofatšo
9. dikereke le baruti	- Koketšo - Kgatelelo
10. kgalekgale	- Poeletšo

7.1.6 TSHEKATSHEKO YA TEMANA YEO

Bjale go latela tshekatsheko ya temana yeo.

Pebofatšo

Ge difero tša temana ye di bulega, Ramaila o re “motho wa batho”. Phapantšho ye e lebane le kwelobohloko. Mongwadi o dirišitše thekniki ya pebofatšo go laetša kwelobohloko yeo. Abrams (1985: 60) o hlaloša pebofatšo gore ke:

An in offensive expression used in place of a blunt one that is felt to be disagreeable or embarrassing.

Tlhalošo ye e bontšha gore pebofatšo ke ge ditaba di hlalošwa ka go di široga; ditaba tša go leša dihlong di hlalošwa ka go di beba.

Go ya ka Serudu le ba bangwe (1989: 51), “wa batho” ke leamanyi, le a hlaola. Mo temaneng ye mmolelwana wo o na le tlhalošo ye e tseneletšego. O dirišwa go amanya molwantšhwa wa kanegelongkopana ye, Miriam, le batho ka bophara. Mongwadi ga a re motho “yo” eupša o re ke “wa batho”. Ge motho a le mathateng goba e le molwetši, ge go bolelwa ka ga gagwe ga go thwe motho yo, ka gore ga se go laetše go mo hlomogela pelo. “Wa batho” e laetša kwelobohloko. Miriam le yena ke motho bjalo ka batho ba bangwe. Mongwadi o sa mmona e le motho le ge lefase le mo pšhatlagantšhitše.

Kgakantšhano

Tlhomphe ye Ramaila o e tliša ge a re “ga se a tšofala”, e sa le mosadi “yo mofsa”. Mantšu a a mabedi, “ga se a tšofala” le “e sa le mofsa” ke mahlalosešagotee; o a dirišitše bobedi bja ona, ka nako e tee, ka gobane o rata go tliša go se tšofale ga Miriam. Go dirišitšwe sekapolelo sa kgakantšhano go gatelela kgopolo yeo. Go ya ka Mampuru le ba bangwe (1991: 86) kgakantšhano ke:

Sekapolelo se se tšwelelago ka mmolelwana wo o ka rego o a ikganetša mola therešong o tšweletša bonnete bja taba.

Lefokwana la bobedi, e lego “yo mofsa,” le kwala e ke le ganetša “ga se a tšofala”. Gore Miriam ga se a tšofala, ke yona tabakgolo yeo go bolelwago ka yona mo mehlaleng ye. Kgopolo ye e gatelelwa ke “yo mofsa”.

Phapantšho

Ramaila o tšwetša pele pharologantšho ya kwelobohloko ge a re “eupša” “o onetše”. Lekopanyi le “eupša” le šomišitšwe go bontšha thekniki ya phapantšho. Cuddon (1998: 191) o hlaloša thekniki yeo ya phapantšho gore ke:

The juxtaposition of disparate images, ideas, or both to heighten or clarify a scene, theme or episode.

Ka tirišo ya “eupša” go fapanywa dikgopolo tše pedi, e lego botšofadi le bofsa. Lekopanyi leo le napile le tliša kgopolo ya gore mosadi yo ga se yo mofsa.

Lona lekopanyi leo le tšweletša kgopolo ye bohlokwa, e lego “onetše”, go kwešiša seemo sa Miriam. Gona mo go bonala tirišo ya **tshwantšhišo**, sekapolelo seo se hlalošwago ke Harris (1992: 222) gore ke:

A figure in which one thing is referred to in terms of another in a way semantically inappropriate, and in which the inappropriateness triggers alone.

Tlhalošo ye e bontšha gore sekapolelo se se bapetša dilo tše pedi, gomme papetšo yeo e hlolela mmadi makalo. Ge mongwadi a re “ o onetše” o bapetša Miriam le seaparo ka gore motho ga a onale, go onala seaparo. Ge go thwe seaparo se onetše go šupša gore;

- se lahlegetšwe ke mmala.
- se galogile
- ga se sa le maamong a sona a tlhago.

Ka go realo, ga se sa kganyogiša. Se fapana le tše dingwe. Sona seaparo seo ke Miriam. Sefahlego ke mašošo. A ka no lahlwa ka gore seaparo ge se onetše se a lahlwa.

Pebofatšo

Go sa na le tlhalošo ye bohlokwa ka tirišo ya lentšu le “onetše”. Mongwadi ga a re Miriam o tšofetše, fela o re o “onetše”. Mo go šomišitšwe **pebofatšo** ka gore o a mo hlompha. Ga a nyake go mo tswapola seriti ka gore o tšofetše. Ge motho a tšofetše (i) ga a kgone go itšhomela, (ii) ditho tša mmele di rephile, (iii) ga a na maatla, (iv) lebala la gagwe le swiswetše. Se se laetša gore kgarebe ye ga e sa le motho. Ka gona, ge go ka thwe Miriam o tšofetše, e tlo ba go mo goboša.

Tirišo ya “kilego” e farologantšha nako ya kgale le ya bjale. Ke gore, e bolela ka Miriam wa kgale, wa sebopego sa ledumedišego, wa go loka. E tšweletša kgopolo ye nngwe ya gore go sa na le Miriam yo mongwe yo mofsa. Miriam yo o fapana le wa pele. Ka go realo, go bonala phetogo bophelong bja Miriam. Ka fao “kilego” e na le mediro ye mebedi; (a) wa go fapanya le (b) wa go gatelela. E fapanya botse le bokobo, godimo ga moo e gatelela bokobo bja Miriam. Mongwadi o dirišitše pebofatšo ka gore ga a bolele thwii gore Miriam o fetogile sekobo. Taba ye e bolelwa ka mokgwa wa go široga.

Phapantšho

Go gatelela bokobo bjoo mongwadi o re “se sebotse” (sefahlego) ke “matlwantlwa” a mabadi. Mo go dirišitšwe pharologantšho ya kgatelelo. Lentšu le “matlwantlwa”, le tšwa go lediri tlantla, leo le šupago go hlaba (e sego ka selo sa bogale) kgafetšakgafetša. Mohlabi o hlaba ntle le lešoko, a befetšwe. Le lebane le bošoro. Yo a hlabjago o a fetoga, ga a lebelelege. Mongwadi o fapanya dilo tše pedi, e lego “botse” le “matlwantlwa”. Go dirišitšwe thekniki ya **phapantšho**. Yona e šomišitšwe go fapanya boMiriam ba babedi; (a) yo mobotse le (b) wa sekobo.

Pebofatšo

Moya wa tlhompho o sa foka ge go thwe mosadi yo o dula “a ikgogetše ka phapošaneng”. Mo go dirišitšwe pebofatšo.

Lentšu le “ikgogetše” ke leitiri; lediri leo le šupago gore tiro e dirwa ke motho, ya boela go mongmodiro.

Temaneng ye le dirišitšwe ka mokgwa wa seka ka gore le lebane le go se ithate, go inyatša, le go itlhoboga. Sona seka seo se bontšha gore Miriam o tšhabana le batho. O iphetosiše sehlakahlaka ka go lemoga gore ga e sa le motho, eupša mongwadi ga a re o iphihlile ka gore se e tlo ba go mo tlontlolla.

Lentšu le “ikgogetše” le fa kgopolo ya gore mosadi yo a ka no ba a babja, mo a bilego a fetogile sekoka. Ka go realo, go bonala tirišo ya **tshwantšhišo**. Miriam o bapetšwa le molwetši yo a tšofetšego ka gore motšofadi o ikogela ka ntlong. O šitwa ke mmele, o na le dihlabi. Eupša yena Miriam yo wa go babja, wa sekoka, wa motšofadi, o sa na le madulo pelong ya mongwadi. O a mo rata.

Nyenyefatšo

Tlhompho yeo e tšwetšwa pele ge mongwadi a re “ka phapošaneng”. Mo go dirišitšwe motswako wa meselana, e lego wa lefelo le wa nyenyefatšo. Ge lentšu le “phaphošaneng” le tsinkelwa, go bonala le lebane le lerato go feta lefelo. Lerato leo le tšweletšwa ka mokgwa wa nyenyefatšo. Ga se nyenyefatšo ya lenyatšo. Ka gona, tlhompho ya phapoši ya Miriam e a gatelelwa.

Letlema “ka” ge le dirišwa le moselana wa lefelo (eng) le lebane le hlong. Miriam o iphihla mo a ka se bonwego ka gore o lewa ke hlong ka baka la seemo sa gagwe.

Phapantšho

Mo lefokong la “dikereke le baruti ke dilo tše a di lebetšego kgalekgale”, maemo a “dikereke” le “baruti” a beilwe lefelong leo le nago le kgatelelo.

Ka tsela yeo, mongwadi o nepiša “dikereke” le “baruti”. Ka go nepiša dikgopolo tšeo tše pedi, go ka thwe mongwadi o di fetola seka seo se lebanego le go loka. Ge kgopolo ye ya go loka (“dikereke le baruti”) e lebantšhwa le “tše a di lebetšego”, go ka thwe mongwadi o thulantšha dikgopolo tše pedi, e lego tše di sa lokago le tše dibotse; ke gore, go fpanywa motho wa kgale le yo mofsa e lego:

- Miriam wa modumedi (wa go loka)
- Miriam wa mokgelogi (yo a sa lokago)

Ka thekniki yeo ya phapantšho go gatelelwa go se loke ga Miriam. Kgarebe yela e godišeditšwego bodumeding, bjale e apere kobo ye ntsho. Ke legwaragwara leo le iphilego mabjala le banna.

Ka tirišo yeo ya phapantšho mongwadi o gapeletša mmadi go kwela Miriam bohloko. Le ge a sentše o re a šokelwe. Mmadi ga a makale ge mongwadi a tšea kgato ye. Mongwadi ke moruti. Sekriste se re Modimo o nyaka batho bao ba thankgetšego ka dibe, go phološwa. Ke ka fao mmadi a kwelago Miriam bohloko. Kwelobohloko yeo ke ya kgapeletšo ka gobane mongwadi o gapeletša mmadi go kwela kgarebe yeo bohloko.

Le ge bophelo bja Miriam bo tšere lehlakore le šele, Ramaila o sa bona kholofelo go yena. Ke ka baka leo a sa rego Miriam o kgaogane le “dikereke le baruti”, eupša o re o di “lebetše” ka gore o rata go mo hlompha. Tirišo ya “a di lebetšego” e fa kholofelo ya gore Miriam a ka fetoga, a ba motho bjalo ka pele.

Lebaka leo Miriam a tlogetšego kereke le tiišwa ka poeletšo ya “kgalekgale”. Lentšu le “kgalekgale le šupa kgale go feta kgale.

Ka baka leo kgopolo ya bokgale e a tiišetšwa. Go tiišetšwa nako yeo mosadi yo a thomilego go hlobogana le toka ka yona.

7.1.7 KAKARETŠO

Seo se lemogwago kgaolong ye ke gore diphapantšho di tswalanywa le moko wa ditaba ka tirišo ya dithekniki tše di itšego. Ka tsela yeo go bonala khuduego ye e itšego ya mongwadi. Tšona diphapantšho tšeo di thuša go tšwetša pele moko wa ditaba. Dithekniki tšona di nepiša diphapantšho tšeo. Go dirišitšwe kudu thekniki ya pebofatšo go laetša ka mo Ramaila a hlompago le go kwela Miriam bohloko ka gona. Ka go realo, mongwalelo wa Ramaila ga se wa lenyatšo le ge Miriam a fetogile motho wa go se loke.

KGAOLO YA SESWAI

8.1 DIKANEGELOKOPANA TŠA MAITEKELO:1

8.1.1 MATSENO

Go šetše go boletšwe ka mo Ramaila a kgethago diteng tša dikanegelokopana tša thuto le ka mo di dirišwago ka gona. Mo kgaolong ye go tlo ahlaahlwa diteng tša dikanegelokopana tša maitekelo go bona ka mo di fapanago le tša dikanegelokopana tša thuto ka gona.

8.1.2 DITENG

Go yo dirišwa lenaneo le le latetšwego ge go sekasekwa dikanegelokopana tša thuto, e lego (a) dipolitiki, (b) setšo, (c) Bokriste le (d) sebjalebjae.

8.1.2.1 DIPOLITIKI

Ge go hlokomešišwa dikanegelokopana, go lemogwa gore bangwadi ba ngwala ka dilo tše ba sa di nyakego. Dingwalo tša mohuta woo di bitšwa tša kganano. *Oxford English Dictionary on Historical Principles(1999)*, e hlaloša kganano gore ke:

To give formal expresion to objection, dissent or disapproval.

Seo se gatelelwago mo ke gore kganano yeo e lebane le go se amogele selo.

Dingwalokganano di dirišwa ke mongwadi yo a dubegilego kgopolo gomme a rata go imologa ka go tshwa taba yeo e mo dutšego mafahleng. Ke gore, ke kgale a kgotleletše, bjale o beile marumo fase. Sengwalo sa mohuta woo se utolla tšeo batho ba sa di ratego. Gantši kganano e lebane le tša pušo goba maemo a ditaba a a itšego.

Ge go senkasenkwa dipolitiki, go tlo dirišwa kanegelokopana ya *Ke ka baka la segagešo fela* (1998) ya Shai. Kanegelongkopana ye, Shai o thulana le maemo a ditaba nageng ya gabo. Bangwadi ba ba ngwadilego ka kgethologanyo, ba arola setšhaba sa Afrika-Borwa ka dikgoro tše pedi tše dikgolo, e lego Babaso le Babašweu. Ge e le Shai yena o gatelela gore kgethologano ga se ya mmala fela. Go na le karogano go ya ka merafe bjalo ka Mazulu le Batswana. Yona kgethologano yeo e thulantšha batho ka dihlogo.

Shai o goroga lefaseng la Venda, a kwele ka seyalemoya gore go dikgoba tša mošomo tirelong ya bophodisa bja Afrika-Borwa. Go gorogeng ga gagwe, o hlokišwa ntlha le thito mabapi le diofisi tšeo a ka hwetšago thušo. Ga go yo a dumago go bolela le yena ka gore o šetše a topilwe nta thekeng gore ke Mosotho. Ka morago ga go phaphula lebaka le letelele, o tsena ofising ya maleba.

Tiragalo ye e šomišitšwe ka moggwa wa sekai ka gore Shai o emetše setšhaba sa gabo sa Basotho, mola mongwaledi a emetše Bavenda, eupša kanegelongkopana ye go akaretšwa le merafe ye mengwe ya Babaso. Go bolelwa ka ntwala ya semorafe gare ga Mothomoso le Mothomoso. Ge o le mofaladi, go lebelelwa gore o bolela polelo efe. Ka tsela yeo kgatelelo ya Babaso e fetoga kgatelelo ka Mothomoso go Mothomoso. Ke ka baka leo Shai a amogelwago ka mantšu a a galakago ge mongwaledi a re: “Ge o sa bolele segagešo o tlo thušwa ke tšhwene, e sego nna” (letl. 49).

Ge a nyaka diforomo tšeo di swanetšego go tlatšwa, o botšwa gore: “Hezwi ndi zwa vhana vha ino shango”. (Letl. 49). Go realo ke go re, tšeo ke tša bana ba mobu.

Shai o lla ka la gore mašula a a mo hlagetše ka morago ga go hlabana ntwaga ya mahlomahubedu, go aga Afrika-Borwa ye mpsha, ye e sa tsebego kgethologanyo. Ka go realo, kgatelelo ye go dikilego go llwa ka yona, ga se ya fela. Ke gona mo e thuntšhago meši ka dinko. Merafe ye mengwe ka go itšhoga goba boikgogomošo, e gatelela ye mengwe. Shai o utolla ntlha ye ka medu ge a laodiša masetlapelo a mohlang woo, pele a boela morago ka gore o re: “Ke ile ka napa ke ngenwa ke ao a gore ebile Basotho ge re le mo Venda re itira bathwana, ga re nyake go ithuta Sevenda, re re ga se polelo”. (Letl. 51).

Shai o gatelela gore kgethologanyo ga e laolwe ke mmala wa motho (wo mošweu goba wo moso). Boitshwaro bja motho goba morafe wa gabo, ke seo se lego bohlokwa. Tabakgolo ke tlhomphano. Ke ka baka leo a rumago ka go re: “Ke ile ka tšwa moo heleng, fao ke bego ke emetše morafe wa gešo, fao ke bego ke otlwa ka lebaka la makgopo a segagešo”. (Letl.51).

Go ruma ditaba tše go ka thwe dipolitiki tša Shai ga se tša go hlohleletša tirišano gare ga batho. Tšona di gatelela karogano gare ga merafe ya Babaso.

Bjale go tlo tšewa kanegelokopana ya bobedi, e lego *Morutiši yo Mogolo* (1974), ya Nchabeleng.

Morutiši yo Mogolo

Ge go hlalošwa dipolitiki tša Ramaila go boletšwe gore ke tša go tlemaganya ditšhaba tša Babaso le Babašweu. Dipolitiki tše di hwetšago kanegelongkopana ye tšona ke tša go hlohleletša thulano gare ga Babaso le Babašweu.

Ditaba tšeo di theilwe godimo ga melao ya pušo ya maloba ya naga ya Afrika-Borwa. Tšona di lebane le Dithoko Kgwara, mofahloši wa Rand Afrikaans Universiteit. Go ya ka molao wa naga, ge motho a šoma pasa ya gagwe e swanetše go ba le bohlatse. Go ebela le mebila pasa e sa kgotsofatše, go dira gore maphodisa a go šale morago. Bjo ke bothata bjo Kgwara a hlakanego le bjona. Ka lengwe la matšatši ge a ikotlolla mmileng Gauteng, o hlakana le maphodisa, gwa swa legong gwa šala molora. Molato ke ge pasa ya gagwe e hloka bohlatse bja gore o a šoma.

Mokgomana yo ke motho yo a tsebegago ka bophara, kudu baithuting ba Babašweu le Babaso. Ke ka lebaka leo baithuti ba ilego ba thuntšha meši ka dinko ge ba mmona a utlwautlwa ke maphodisa. Ba lekile go bea mapheko, eupša ba palelwa, Kgwara a nametšwa “khwelakwhela” ka lebelo la mmutla.

Mongwadi o diriša ditaba tše go bjala moya wa ntwaga gare ga Babašweu le Babaso. Kgwara o tseba gabotse gore o obile molato, eupša phetolo ya gagwe ge a boledišana le dimpša tša mmušo, e nkgalefetla la ntwaga gore o re:

Ya ka (pasa) e swana le ya gago, ga di saenwe ka gobane re šomela mmušo ka moka. (Letl. 38).

Mantšu a a tiiša gore Kgwara o thulana le melao ya naga ya gabo. Le ge lephodisa leo le mo rwešitšego maseka a go tonya, lona e le Mothomoso bjalo ka yena, o re le gapeletšwa ke molao wa Babašweu. Ka gona, o bona go swarwa ga gagwe go hlohleletšwa ke mmala. Ke ka baka leo a befelwago wa go kgereša dithaba. Se se napile se bešeletša karogano gare ga Kgwara le Babašweu.

Thulano yeo e tšwelelela gabotse ge Kgwara a fihla diofising tša maphodisa. Van Donder, e lego mogolo wa maphodisa, o rata go tseba gore monna yo a nago le mohola setšhabeng o golegilwe ke mang, ka baka lang. Phetolo ya lephodisa (Mothomoso) e godiša thulano gare ga Babašweu le Babaso ka gore monna yo o re:

Nna, ke mo ngametše ka ge a ruta bomorwarrago. Ke tseba go sa dumelelwe mo lefaseng la tatago gore phirimphiswane e rute bomorwarrago, baas. Ke molao wo le o beilego, gomme rena re a o latela. Re mo nyaka a ruta bomorwarragwe dikolong tša gabo tša go swana le se a rutago go sona. (Letl. 40).

Polelo ye ke yona tabakgolo ya kanegelokopana ye. Ke taba ye e hlohleleditšego mongwadi go hlama kanegelokopana ye. O rata go bontšha gore (a) nageng ya gabo go na le kgethologano gare ga Babašweu le Babaso le gore (b) Babaso ba gateletšwe. Ka gona, ditaba tše di dirišitšwe bjalo ka sekai ka gore Kgwara le lephodisa leo ba emetše ditšhaba tša Babaso ka moka. Ke ka lebaka leo mongwadi a lokollago Kgwara.

Ge go rungwa ditaba tše go ka thwe, Nchabeleng o diriša sengwalo go laetša ka mo Bathobaso ba gateletšwego ka gona. Ka gona, o ngwala ka kgethologano nageng ya gabo.

8.1.2.2 SETŠO

Mongwadi yo a ngwadilego ka ga ditumelo le ditlwaelo tša setšo ke (W.T.) Matlala. Mo go *Hlokwa-la-tsela* (1969), Matlala o gatelela ditumelo le ditlwaelo tša segagešo. Tshekatsheko ya kanegelokopana ye e bitšwago *Serapeng sa Badimo* e tlo tiiša ntlha ye.

Go ya ka setšo kgoši ke lešika leo le tlemaganyago setšhaba le badimo. Ke ngwana wa badimo. Ka gona, e na le ngaka ye e lebanego le yona. Bophelo bja gagwe bo ka diatleng tša yona. Ga e kgwathwe ke ngaka ye nngwe le ye nngwe. Ge mošate go befile go bitšwa yona ngaka yeo. Bothata bjo bo amago setšhaba bo rarollwa ke matwetwe yoo.

Mmotong wa Dibaneng le gona go bile bjalo. Maoke ke ngaka ya mošate ye e sa ruthufaletšwego meetse. Ke komangkanna gare ga mangaka a naga yeo. Mmadi o fahlogela maatla a gagwe ka morago ga polao ya Lamola. Lamola ke monna wa mohumi yo a kgebetlilwego ka selepe gare ga mpa ya bošego. Ke mo Maoke a biditywego ka gore mmolai o swanetše go utologa.

Maoke ke ngaka ye lentšu la yona le agelwago lešaka. O botša kgoši gore banna ka moka kgothekgothe kgorong. Yo mongwe le yo mongwe a tle a swere selepe sa gagwe. Ba se adimane dilepe. O bolela gore badimo ba mo tshepišitše go mo utollela mmolai wa Lamola ge a ka ba apeša ka gore ba bolawa ke phefo. Ba tsoma gore ba agelwe lešaka. O tlaleletša ka gore ba mo file pheko ya go foka dilepe. Pheko yeo ke mošelešele, nonyana seselalefokeng. Ka taelo ya gagwe banna ka moka ba tšwa lesolo la go bolaya mošelešele. Ge ba boile le nonyana yeo ba ya go šwabelela mabitla ka mašaša.

Monna yo ge a re, ke re, ga go yo a ka mo emago pele. Ge a feditše, o laela gore ba tšwele ka ntle. O šala a mnoši ka mo lešakeng, a eya godimo le fase, a hubaka, a goa ka lentšu la go dumediša dithaba.

Mongwadi o diriša mathaitshai a sebjalebja go rarolla bothata bja go utolla mmolai wa Lamola. Se se bonala ge ngaka e laela banna gore ba emiše dilepe tša bona. Maano a gagwe ke go nyakurela dilepe tšeo gore a bone seo e lego se sefsa. O tseba gore mmolai wa Lamola o tlo lahla selepe se a se dirišitšego, a reka se sefsa ka gore ngaka e be e laetša gore yo mongwe le yo mongwe a tle le sa gagwe, ba se ke ba adimana.

Ngaka Maoke o šomiša selepe go utolla mmolai wa Lamola ka gore ge a bolela le lešaba leo la banna o re:

“Bakone nthušeng, nthušeng le ntshwareleng mmolai wa Lamola. Mo swareng le tla mo tseba ka selepe sa gagwe sa mabaibai. (Letl. 84).

Mongwadi o phagamiša maemo a ngaka ya segagešo. Maoke o be a le tlalelong ge kgoši e mo kgopela gore a nyakišiše gore Lamola o bolailwe ke mang. O be a sa tsebe gore a thome kae. Se se tiiša pelaelo bongakeng bja gagwe ka gore mongwadi o re:

Bjale ditaba di be di fihlile matsipanong moo Maoke a bego a swanetšwe ke go bontšha bonnete bja bongaka bja gagwe. Maoke o be a le bothateng a sa tsebe gore na o tla thoma kae. Ye nngwe pelo ya gagwe e be ebile e re a ye le naga. (Letl. 81).

Seo se bonagalago mo ke gore mongwadi o gapeletša katlego ya ngaka ye ka ge nepo ya gagwe e le go bontšha bohlokwa bja ngaka bophelong bja Babaso.

Ditaba tše di ka phethwa ka go re dikanegelongkopana tša maitekelo go bolelwa ka dingaka tše di šomišago boradia le bohlale go rarollela batho mathata. Ga go gatelelwe bokgoni bja ngaka. Bangwadi ga ba sole boradia bjoo.

8.1.2.3 BOKRISTE

Bangwadi ba dikanegelokopana tša maitekelo ba šunyeditše dinko ka gare ga ditaba tša Sekriste. Yo mongwe wa bona ke Maditsi ka puku ye e tsebjago ka la *Monyane* (1974). Go tlo lekodišišwa kanegelokopana ye e bitšwago *Le tlo re segiša batho*.

Maditsi o tsinkela dikgogakgogano tše di felago di bonala diphuthegong. Ge a hlaloša ditaba tše, o utolla boyena ditabeng tše o tša Sekriste. Kereke e na le tshepedišo yeo e lego motheo wa Bokriste. Ge motheo woo o ka agologa gona tshepedišo e a buhlama. Se ke se se diragalago phuthegong ya Mafatle.

Mokgalabje Mašianoke o fetogile phiri ye e gagolago phuthegong le moruti gore dineelo tše e lego motheo wa kereke, di se sa ntšhwa. O re taba ye ke bohlola. Monna yo o sepela a huetša balatedi ba gagwe; ka molomo wa gagwe o re:

Dineelo, ke dineelo tša selo mang? Re fo neela re sa
tsebe gore re feletša kae?

Motho o a re botša gore ke yena mojalefa wa rena, gomme rena re otafetše re fela re re: “Re tla reng, ke thabo le nyakalalo”. Aowa, thaka morwa mang, ye nna ga ke sa e tsena. (Letl.83).

Ka tiragalo ye, mongwadi o thalela babadi seswantšho se sefsa sa tshepedišo ya ditaba tša kereke. Badumedi ba fiwa kgopolo ya gore baruti ba iphetošitše dikgofa, ba phela ka madi a bona. Taba ye ke mpholo phuthegong. Ge kanegelokopana ye e tsinkelwa go tsenelela, go lemogwa gore mongwadi o thekga kgopolo ye, ga a e kgale. Se se molaleng ka gore ge dikgoro tša kanegelokopana di tswalelwa, Mašianoke o sa gotla, go se yo a mo thibelago. Mongwadi o diriša monna yo go bjala setšo seo yena mongwadi a bonago se swanetše go latelwa.

Gona mo phuthegong ye Mašianoke ke yena a letšago tšhipi ya go lemoša batho gore bjale ke nako ya gore modiro wa kereke o thome, eupša ka go se kwane le Moruti Kealeka, o thoma mokgwa wa gagwe wa go letša tšhipi, wo o sa sepedišanego le peakanyo ya taolo. Ge tšhipi ya bobedi e lla, moruti o thoma ka modiro. Mašianoke o tla re go letša tšhipi ya mathomo, a boela ka lapeng. O tla tsena ka mo a etšwa, a diegiše modiro. Ka gona, go tlo kgopelwa monna tsoko go letša tšhipi ya bobedi. Ka ge Mašianoke e le motho wa tshele, o galefa bjalo ka poo. Ka le lengwe la matšatši ge a galefela monna yoo o re:

Ge ke teile ke boetše lapeng, go yo ngwatha moratha, ga se tshwanelo ya gago gore o šale o letša ya bobedi. Ke swanetše go tla kerekeng ke lle gobane kereke ya boKealeka ga e tšwe ka pela. (Letl. 84).

Moruti, baeletši le phuthego, ba swanetše go emela monna yo gore a je pele, modiro o kgone o thoma. Mongwadi o swantšhitše Mašianoke e le leloko la kereke leo le sa nyakego go iphea ka fase ga molao. Ke monna wa boikgogomošo, wa matepe, wa go itirela boithatelo.

Go ruma ditaba tše go ka thwe ntlha ye e fahlologelwago mo ke gore Sekriste seo se laodišwago ke sa go senya, se se thulantšhago phuthego le baruti. Ka gona, se hlohleletša batho go nyatša bagolo ba phuthego. Ga se bope badumedi ba mmakgonthe bjalo ka ge go hlalošitšwe ge go tsinkelwa dikanegelokopana tša thuto.

8.1.2.4 SEBJALEBJALE

Mo dikanegelongkopana tša maitekelo sebjalebja se lebane le bophelo bja ditoropo le bja gae ga mahlaku. Sona sebjalebja seo ke sa go hlola dithulano gare ga batho. Bangwadi ba laodiša ditaba tša ka mehla, tša hlalošwa ka mokgwa wo mmadi a di tsebago ka gona. Ga go taba ye bohlokwa ye e tšwelelago sengwalong. Go yo lekodišišwa kanegelokopana ya *O tla feleletša kae ka go tšholla madi* (1993), ya Modiba.

O tla feleletša kae ka go tšholla madi

Kanegelongkopana ye mmadi o thaletšwe seswantšho sa bophelo bja dinokwane. Sona se bonala kudu ge go bolelwa ka makatika a bafsa. Ba phela ka bomenetša le bogwaragwara. Go lekwa se le sela, gore bophelo bja bonwamadi bjo ba ikgethetšego bjona bo kgonagale, go sego bjalo, hlogo ya motho e a kgaoga.

Mongwadi o utollotše makatika ao a motho wa nama ge a leka go iphediša, eupša ka go dira bjalo, o hlafišetša ba bangwe bophelo.

Taba ye e bonala ka bophelo bja monna yo a tsebjago ka la Tšhaine. O phela ka go bolaya le go hula batho. Ga a lemogwe ka ge e le phiri ye e aperego letlalo la nku. Mongwadi o akaretša makatika ao ka go re:

Go na le bomaemae. Go nyakwa kgokong e ntsho go dira melemo ya go neša pula. Go nyakwa diiketla mo mebeleng ya batho go šoma mošomo wo. Go thwalwa difoka, go tangwa go fora goba go bolawa le go ripa tšeo di nyakegago go rekišetša dingaka tšeo... Tšhelete ke selo seo se ekago batho ba bantši. (Letl.16).

Ke ka mo Tšhaine a emaemago, a latswa balwetši le bahloki ka leleme. O tshepiša batho gore yena o tseba matwetwe wa mmakgonthe kaekae, yo a ka tomolago bolwetši bjalo ka mootlwa, goba go fa bahloki mahlatse. Bao ba mo šalago morago ga ba sa bonwa ka gore “ka mo morago ga mothopa, go be go le lewa le le šiišago mo batho ba bego ba felela gona”. (Letl.18). Bjo ke bophelo bjo Tšhaine a bego a iphile bjona . Batho ba be ba lahlegelwa ke maphelo le go tlaišwa, a sa lemogwe ka ge e le motho wa leleme le boreledi.

Mongwadi o hlaloša ditaba tše tša masetlapelo tše e kego ke papadi. Le ge a bolela ka bošula ga a bo kgale ka gore ga a bone e le tiro ye mpe. Modiba, bjalo ka bangwadi ba bangwe ba dikanegelokopana tša maitekelo, o fapana le Ramaila, mongwadi wa dikanegelo tša thuto. Le ge Ramaila le yena a ngwala ka makatika a bafsa, o bona mokgwa wo o sa loka. Ke ka baka leo badirabobe ba otlwago.

Mo kanegelongkopana ye mongwadi o rerelela bobo. Le ge Tšhaine e le mmolai yo a phelago ka go gweba ka ditho tša batho, mongwadi o dira gore a se ke a lemogwa ka pela. Ka tsela yeo, Tšhaine o hwetša nako ya go

dubaganya motse wa gabo, a ikhumiša ka bonokwane. Ge mongwadi a mo utollela batho ke ge mašaba a lahlegetšwe ke bophelo. Mo mmadi ga a kgotsofale ka gore bophelo bo phelwa gatee.

Go tšhela maswi ka meetse, ge Tšhaine a lemogilwe ga go kotlo ye a e fiwago. Mongwadi o šireletša maemo a monna yo setšhabeng ka ge e le motsebalegi. O mo tloša moo setšhabeng seo (nageng ya gabo), a mo tšhabišetša lefelong tsoko. Eke yo Tšhaine setšhaba se a mmoifa ka gore o tlogile ka boyena, ga se a rakwa. Mongwadi ga a kgale mokgwa woo ka gore ge a ruma kanegelokopana ye Tšhaine o sa tšwetša bophelo bjoo pele. O re:

Ka go tšhaba dihlong le go bolelwa, a nama a khuduga
mo motseng woo. Re kwa gore le mo a lego ntshe, o
sa iša pele ka wona mošomo owe. (Letl.19).

Ditaba tše di laodišwago mo kanegelongkopana ye di tiiša gore sebjalebjae seo ke sa go hlohleletša bosenyi ka gore badirabobe ga ba otlwe. Ke sebjalebjae se se sa šireletšego batho menong a diphiri tše di gagolago.

8.1.3 KAKARETŠO

Diteng tša dikanegelokopana tša maitekelo di lekotšwe. Go ka rungwa ka go gatelela gore ditaba tšeo ke tša bophelo bjo batho ba bo tlwaetšego. Ga ba sa ithuta bjona. Ba ruthile ka gare ga bjona, ba laetša meragelo ya bona. Ditaba tšeo di dirišwa ka mo di lego ka gona. Tirišo yeo ga e hole mmadi ka gore ga e nontšhe mogopolo wa gagwe. Ponagalo ya dipolitiki tša dikanegelokopana tša maitekelo e fapana le ya tša thuto. Di gatelela karogano gare ga merafe ya Babaso ka boyona le gare ga Babašweu le Babaso. Di hlohleletša dithulano gare ga ditšhaba tšeo.

KGAOLO YA SENYANE

9.1 DIKANEGELOKOPANA TŠA MAITEKELO:2

9.1.1 MATSENO

Thulaganyo ke thaba yeo bangwadi ba dikanegelokopana tša maitekelo ba šitwago go e namela. Bothata bjo bo ama tirišo ya dithekniki. Ntlha ye e tlo lemogwa ge thulaganyo ya dikanegelokopana tšeo e hlalošwa mo kgaolong ye.

9.1.2 THULAGANYO

Tekodišišo ya thulaganyo ya dikanegelokopana tša maitekelo e tlo lebanywa le (a) tharagano ya ditiragalo, (b) go thoma le go ruma kanegelokopana, (c) thulano le (d) tshwantšho ya baanegwa.

9.1.2.1 KA MO DIKANEGELOKOPANA TŠA MAITEKELO DI THONGWAGO KA GONA.

Matseno ke karolo ye bohlokwa ya kanegelokopana. Ona matseno ao a lemogwa ka temana ya mathomo. Go šetše go boletšwe ge go lekodišišwa dikanegelokopana tša thuto gore temana ya mathomo ke matsentšhagae. Ge go lekodišišwa dikanegelokopana tša thuto go lemogilwe ka mo Ramaila, a dirišago temana yeo go bopa matseno ao a hlotlago kgopolo ya mmadi ka gona. Mo dikanegelongkopana tša maitekelo go lemogwa thaba ya mathata mabapi le ka mo bangwadi ba thomago dikanegelokopana ka gona. Mathata ao a tlo anegwa molaleng ge go hlokomedišišwa dikanegelokopana tše di kgethilwego.

Lehufa

Bothata bja pele ke go thoma kanegelokopana ka go hlalošetša mmadi ka mo kanegelokopana yeo e tlogo rungwa ka yona. Matemane (1993) o bula difero tša kanegelokopana ya *Lehufa* ka mantšu a:

Ge o sa lemoge le ka go iša le naga. Le ka go diriša diphošo tšeo ka morago o ka tlogo wa itshola la mafelelo. Le motho o ka mo šia. Lapa go le rutla ke tabana ye nnyane. Mosadi o mo ntšheditše dikgomo go mo golofatša goba go mmolaya le ge e le go mo phuthelela, ke tabana ye nnyane... (Letl.19).

Mmadi o šetše a beilwe seetšeng gore selepe sa mongwadi se yo rema bjang ge difero tša kanegelokopana ye di tswalelwa (ge monna a phuthiša mosadi wa gagwe merwalo, a mo šupa tsela). Matseno ao a kwana le mafelelo ka gobane mongwadi o re:

O tlo hlwa a sa fetola a kwewa ke mang? Lebatl ke ge le lla, ge a mo šupa kgothwana, gomme a laetša a sa bapale. Le lehono ge ke bolela ke realo le sa thubegile, ebile ga le laetše gore le tlo ka la tsoga, le tšatši la mohlolo. (Letl.25).

Mmadi ga a tlabege ge ditaba di rungwa ka mokgwa wo. Wona mokgwa wo wa go thoma kanegelokopana ga o na maatlakgogedi ka gore mmadi o šetše a tseba maemo a ditaba pele a tšwela pele le yona. Seo a sa se tsebego ke gore na ditaba tšeo di ama bomang, ba kae, go diregile eng. Ka tsela yeo matseno ao ga a thuše go tšwetša moko wa ditaba pele.

Nka ja mo nka nona

Kgoboketšong ya dikanegelokopana tše di bitšwago *Matlopolana* (1976), Modiba o thoma kanegelokopana ya *Nka ja mo nka nona*, ka go hlaloša dipoelo tša megabaru, ge a re:

“Megabaru e bolaile batho ba bantši”. (Letl.10).

Ka go dira bjalo mmadi o letetše lehu la Hine, mohumi yo mogolo, yo a ilego a patiša poo ka lefagolo, ka go ratana le Mmaphuhlo, ka sephiring. Lehumo le hlohleletša Mmaphuhlo go bolaya Hine gore a šale a tsatsanka ka mahumo a gagwe. Ka wona mokgwa wo ditaba di thomilego ka wona, (ka go bolela ka lehu), di felela ka wona mokgwa wo, ka lehu (la Hine). Mongwadi o bontšha bošoro bjo bja megabaru ge a re: “Moipolai ga a llelwe, selo sa gagwe ke moropana”. (Letl.22). Lehu le ga le tšhoše mmadi ka gore o le tsebile mohlang kanegelokopana ye e thomago go rulaganywa. Ka lebaka leo ga a itswalanye le masetlapelo ao. Ke ka lebaka leo matseno a a hlokago maatlakgogedi ka gona.

Kalatšane ga e lape

A go gatelwe pele ka bothata bjo bongwe bjo bo amago matseno. Go tlo sekamelwa kanegelongkopana ya *Kalatšane ga e lape* mo go *Pudi e reng mogwera* (1994). Dikanegelokopana tša maitekelo di na le matseno ao e lego sehlwaseeme. Ke gore, matseno ao ga a amane le ditaba tšeo di laodišwago. Go tiiša taba ye go tlo lekodišišwa kanegelokopana ye. Matseno a kanegelokopana ye a swana le hlogo ya yona.

Seo mongwadi a se dirilego ke go boeletša hlogo yeo ka gore o re:

Seema se re: Kalatšane ga e lape, mohla e lapa ke lehu.

(Letl:20).

Go tloga moo o thoma go ratharatha, ka go botšiša mmadi tlholego ya bokalatšane. O kgopela bao ba tsebago go feta mmadi (“bahlami ba diema”) go mo rarollela bothata bjoo. Ga go tsebje gore bokalatšane bjoo bo ama bomang, bjang. Eke mongwadi o be a rato šomiša thekniki ya potšišoretoriki setlabelo se se hlalošwago ke Lazarus le ba bangwe (1983: 243) gore ke:

A device particularly useful (in argumentation) by which the audience is lured into hearing an answer that the writer or speaker is about to provide or perhaps into providing an obvious answer for themselves.

Seo se bolelwago ke boLazarus ke gore potšišoretoriki ke mokgwa wa go gapeletša mmadi go dumelelana le seo mongwadi a mmotšago sona.

Tirišo yeo ya retoriki ge mongwadi a rato tseba modu wa bokalatšane, ga e na maatlakgogedi.

Ge go lekodišišwa dikanegelokopana tša thuto go hlalošitšwe gore mošomo wa matseno ke go amogela mmadi sengwalong. Go gateletšwe dintlha tše di lebanego le matseno ao, e lego bothata gammogo le go thala tikologo.

Bjo ke bolwetši bjo go hlakanwago le bjona ge go hlokomešišwa dikanegelokopana tša maitekelo.

Letswalo le molato le a ikahlola

Go tiiša ntlha ye go tlo tsopolwa kanegelong ya *Letswalo le molato le a ikahlola* (1993). E bulwa ka mantšu a go re:

Motho ke kgagara. Ge o ka re ge o tsena bathong wa ba lebeledišiša gabotse, o tlo lemoga dilo tše ntšinyana. O tlo lemoga ge e ba ba go thabetše goba aowa... (Letl:8).

Harris (1980:1) ge a bolela ka ga modiro wa mongwadi wa dikanegelokopana o re:

He makes the reader want to turn the page.

Mantšu a a gatelela bothakga bja mongwadi bja go kgona go tanya mogopolo wa mmadi, di sa tloga. Seo mongwadi a ka se kgona fela ka go diriša matseno a maatla. Matseno ao a swanetše go tšweletša, moanegwathwadi, tikologo le bothata. Ge mongwadi a sa rate go tšweletša bothata bjoo mo, a be le bokgoni bja go diriša dithekniki tšeo di tlogo dira gore mmadi a bo lemoge, le ge a sa bo utollelwa thwi.

Se se lemogwago ka matseno a dikanegelokopana tše ke gore babadi ba dio botšwa pha! gore pheletšo ya ditaba e tlo ba efe ge dikanegelokopana tšeo di rungwa. Se se nola mmadi moko, a se ke a bala ka tlhonomo. Ke ka baka leo go thwego matseno a dikanegelokopana tše ga a tšwetše pele moko wa ditaba.

9.1.2.2 THULANO

Ge go lekodišišwa thulano dikanegelongkopana tša maitekelo go tlo dirišwa kanegelokopana ya *Ba laletšwa monyanya* (1974). Mo kanegelongkopana ye thulano ga se ya hlamega. Mmadi a ka re thulano ga e gona ka gore e ka bapetšwa le bana ge ba bapala diketo. Ba no fela ba ngwapana, gwa felela moo. Se go ka se thwe ke thulano.

Ge kanegelokopana ye e lekodišišwa, go ka akanywa ditiragalo tšeo go ka thwego ke thulano.

- Marumaso le mosadi wa gagwe, e lego Mmatebogo, ke badumedi ba nnete. Ba re ba direla kereke ka pelo le moya.
- Marumaso ge a rera ka kerekeng o re “ o se ke wa hlankela medimo e šele”.
- Phapano gare ga Marumaso le Mmatebogo. Matebogo o re ba ya monyanyeng wo ba laleditšwego go wona. Marumaso o re ba ya kopanong ya dikereke.
- Go phasa badimo monyanyeng ga boMatebogo.
- Phapano gare ga Mmatebogo le batswadi.
- Phapano gare ga Matebogo le Marumaso.

Tlhalošo ye e latelago e tlo fa mmadi lesedi mabapi le thulano ya kanegelokopana ye.

Le ge Marumaso a ile a thulana le mosadi wa gagwe yo a gapeletšago gore ba ye ga gabo monyanyeng, mafelelong ba ile ba kwana, ba wela tsela. Ka gona, mo ga go thulano ka gore kwano e bile gona.

Ge ba fihla ga gaboMmatebogo ba hwetša monyanya e le wa go phasa badimo. Taba ye e napile e tsoša kgaruru gare ga Marumaso le Matebogo ka ge e le yena a gapeleditšego gore ba ye monyanyeng woo, eupša mosadi yo, modiro wo o be a sa o tsebe. Go feta mo, ke yena wa mathomo wa go thulana le ba gabo ka ga modiro wo ka gona, ga re kgone go bona molwantšhwa.

Ge mongwadi a thulantšha Marumaso le Mmatebogo o tlo ba fapantšha – yo mongwe ya ba molwantšhi (a ganana le go phasa badimo), mola yo mongwe e le molwantšhi (a amogela kgopolo yeo). Bjale bobedi bja bona ke badumedi bao ba sa išego felo ka badimo. Ke ka baka leo molwantšhwa a sa bonalego.

Ge go bolelwa ka kanegelokopana go šupša thulano ya yona. Yona thulano yeo e bopilwe ka dikokwane tše tharo, e lego (a) bothata, (b) molwantšhwa le (c) molwantšhi. Mongwadi ga se a ela dintlha tše hloko ge kanegelokopana yeo e hlangwa. Ke sona seo se fokotšago thulano ya yona. Mongwadi o dirišitše diphapano tše di sa rokaganego. Se ga se fokotše thulano ya kanegelokopana fela, eupša se na le khuetšo go thulaganyo ya yona. Ke ka baka leo Stern (1991.177) a rego:

An overcomplicated plot can make a book seem contrived or confusing. A lack of plot alone can make a book seem meandering or static.

Mo Stern o gatelela dilo tšeo di ka fokotšago thulano ya sengwalo gammogo le kotsi ye e hlolwago ke tlhokagalo ya thulano sengwalong seo. Mo go kanegelokopana bothata bjona bjoo bo dirago gore thulaganyo e hlotše, ke thulano ye e sa hlamegago.

Ge go akaretšwa ditaba tše go ka thwe thulano ke bothata bjo bogolo bjo bo amago dikanegelokopana tša maitekelo. Tše dingwe ga di na thulano mola tše dingwe thulano e le gona eupša e sa hlangwa gabotse. Ka lehlakoreng le lengwe bothata, bjona bjoo bo tsomegago gore thulano e gole, ga bo kgotsofatše. Se se dira gore dikanegelokopana tše di balege eke ke ditaodišo. Mohlala wo mobotse ke dikanegelokopana tše di hwetšwago kgoboketšong ye e bitšwago *Pelo tše dingwe* (1986) ya Seabela.

9.1.2.3 TSHWANTŠHO YA BAANEGWA

Ge go sekasekwa dikanegelokopana tša Ramaila go lemogilwe gore ga a thulanye dikokwane tša go loka le go se loke ge a swantšha moanegwa. Go feta moo, o swantšha moanegwa ka botlalo, ke gore, go tsepelelwa mahlakore ka moka a semelo sa moanegwa.

Tshwantšho ya baanegwa dikanegelongkopana tša maitekelo e sekametše lehlakoreng le tee. Bangwadi ba diriša dikokwane tša go loka le go se loke go fapantšha baanegwa (molwantšhwa le molwantšhi). Moanegwa (molwantšhwa) ge a sa loka, ga se a loka. Ge molwantšhi e le motho yo a lokilego o tla no tšwela pele le go loka. Ka go realo, go hlokometšwe karolo e tee ya semelo sa moanegwa, e lego go loka goba go se loke. Ke ka baka leo bontši bja baanegwa bao e le baanegwahlaedi ka gore ga ba fetoge. Perrine (1983:66) o lemogile bofokodi bjoo bja go swantšha baanegwa ka go ganelela lehlakore le tee ka gore o re:

Human nature is not often entirely bad or perfectly good, and interpretive fiction deals usually with characters that are neither.

Seo se gatelelwago ka mantšu a ke tirišo ya motswako wa dikokwane tše tše pedi, e lego go loka le go se loke ge go swantšhwa moanegwa.

Tirišo ya dikokwane tše e tlo lemogwa ge go tsinkelwa dikanegelokopana tše di itšego. Go tlo thongwa ka kanegelokopana ya *Mala a Basadi* ye e hwetšwago pukung ya *Magalagapa A Tau* (1976), go bona ka mo molwantšhwa (Mphefe) a swantšhwago ka gona. Gore mmadi a kwešiše ka mo Mphefe a swantšhwago ka gona, go tlo lekodišišwa le moanegwa yo mongwe yo bohlokwa, e lego Phatolo (molwantšhi), ka gore mongwadi o thulantšha go loka le go se loke.

Mongwadi o katana le ntlha e tee ya bophelo bja Mphefe, e lego go se loke. Le ge e le lesogana la dithuto, la go tsebega, ga go na le hlasenyana ya go loka yeo e laumago bophelong bja gagwe. Go se loke moo go bonala ka boikgogomošo bjo bo hupilego lenyatšo, go kganya le go šišingwa batho. Phatolo yena o swantšhwa ka go fapantšhwa le Mphefe ka gore go tsepeletšwe ntlha ya go loka fela semelong sa gagwe, e lego kwelobohloko. Taba ye e bonala ge a fihla lapeng la gaboMphefe, gae ga mahlaku, Dithabaneng.

O hwetša batswadi ba Mphefe ba bolawa ke tlala yeo e bilego e ba tsentšego bolwetši. Mphefe yena o dula Chiawelo (Gauteng), gomme o ba hlokomologile ka baka la boikgogomošo. Ka baka la kwelobohloko, Phatolo o ba nametša setimela ka tšhelete ya gagwe, a goroga le bona lapeng la Mphefe.

Mphefe o agile ngwako wa kgoparara, wa mabaibai. O nyetše mosadi wa mahlo a kgomo, lona letšoba segafišabanna. Ka baka leo o a kganya le go nyatša batho.

Moisa o thuntšha meši ka dinko ge a bolela le Phatolo ka gore o re:

Batho ba ga se batswadi ba ka. O se ke wa ntlšetša magogodi a dinta ka mo lapeng la ka. O hwetša gore dibjana tša ka tša go rekwa ke yo mogatšaka di ka tla tša jela dikolobe tša go swana le tše. Phatolo etšwa ka mo lapeng la ka ka mahlatša a a gago. (Letl. 70).

Mantšu a Mphefe a swanetše go tliša phetogo semelong sa Phatolo, mongwadi a bontšhe lehlakore le lengwe la bophelo bja Phatolo. A se ke a dula a lokile le ge go befile. A befelwe wa go kgereša dithaba ka baka la boitshwaro bja Mphefe, eupša ga go bjalo. Le ge ditaba di le ka sebopego seo, Phatolo e sa le yola wa maabane le maloba, wa go loka, wa lešoko. Ke ka baka leo a boetšago batswadi ba Mphefe gae ka tšhelete ya gagwe; a ba hlokometše le ka dijo.

Phatolo ga se moanegwa yo a feleletšego. Ga se a swantšhwa ka botlalo gore mmadi a mo tsebe. Tikologo ga e mo fetole. Mabaka ao a ikhwetšago a le go ona ga a na khuetšo bophelong bja gagwe. Ka gona, ke moanegwahlaedi. Ga se moanegwa wa go kgotsofatša mmadi. Perrine (1983:66) ge a hlaloša mohola wa kanegelo o re e swanetše go tšweletša baanegwa ka tshwanelo. O tšwela pele ka go re:

Fiction offers an unparalleled opportunity to observe human nature in all its complexity and multiplicity. It enables us to know people, to understand them, and to learn compassion for them, as we might not otherwise.

Seo se gatelelwago mo ke gore sengwalo, kudu kanegelokopana, se swanetše go utolla dintlha tše di fapafapanego tša semelo sa moanegwa, go

ba motho wa mmakgonthe. Mongwadi o bile le mathata ge a swantšha Phatolo ka ge maitekelo ao a fapana le mantšu a Perrine.

Bothata bjoo bo sa lemogwa ge mongwadi a tšwela pele ka go swantšha semelo sa moanegwathwadi, Mphefe. Go fihla bjale Mphefe o tsebega e le motho yo a sa lokago, wa boikgogomošo le lenyatšo. Ka morago ga ge mmagwe a ntšhitše mantšu a boima, a e lego kahlolo bophelong bja gagwe, mmadi o letetše go bona Mphefe a fetoga. Ge a bolela le yena mmagwe o re:

Eja o tšholla, ngwanaka. Tseba o tla di bona ka gore o tseba o itlišitše mo lefaseng, o sa re tsebe re le batswadi ba gago. (Letl.70).

Mantšu a a tlatšwa ke mosadi wa Mphefe yo a lemogago gore monna wa gagwe ke motho yo mobe. Pele a boela ga gabo a mo fa mantšu ao e tlogo ba mphago bophelong bja gagwe ka moka ka gobane o re:

Nna ke paletšwe ke go ba mosadi. Ga ke na monna.
Yo Mphefe ke seota gobane o rakile batswadi ba gagwe a re ba rotha dinta le ditšhikidi.

Gona moo go swanetše go hloga motho (Mphefe) yo mofsa ka gore (a) mosadi wa gagwe yo a bego a ikgantšha ka yena o boetše ga gabo (b) mantšu a mmagwe, a a phethega ka gobane o gobatšwa ke dikebekwa ka thipa. Le ge go le bjalo, Mphefe ga a fetoge. Ka go ganelela gore Mphefe ke motho yo mobe, mmadi o šetše a tseba gore pheletšo ya kanegelokopana ye ke efe. Ka go thulantšha go loka (Phatolo) le go se loke (Mphefe) mongwadi o rata go goboša moanegwathwadi wa kanegelokopana ye. Mmadi ga a makale ge moanegwa yo mobe (Mphefe) a welwa ke

masetlapelo. Mogopolo wa gagwe o lokišeditšwe masetlapelo ao ka go mo dira gore Mphefe a tsebege ebile a phele e le motho yo mobe.

BoMadden (1980:9) ba bea mantšu a a latelago mabapi le tshwantšho ya baanegwa.

Most oversimplified characters appear in fiction because readers prefer them; most shadowy characters appear because writers find them convenient. A shadowy character is often little more than a name on a page; his traits are only vaguely presented, and writers find this characters convenient because it makes the outcome of many plot stories more convincing.

Mantšu a boMadden a tiiša gore bangwadi ba kgetha baanegwa ba ba sa swantšhwago ka botlalo gore ba se tlo thulana le mathata ge ba rulaganya sengwalo, kudu ge ba se ruma. Tshwantšho ya baanegwa ba kanegelokopana ye, e lego Mphefe le Phatolo, e tiiša kgonthe ya mantšu a.

Tshwantšho ya baanegwa kanegelongkopana ya *Morena Legadima* (1970) e ka se hlalošwe ka botlalo. Go tla no topša dintlha tše pedi tše tharo ka gore maikemišetšo a nyakišišo ye ga se go hlaloša ka mo baanegwa ba swantšhwago ka gona.

Morena Legadima

Mongwadi o ganeletše lehlakore le tee la bophelo bja Legadima. Ke motho yo mobe. Bjona bobbe bjoo ke borumolane bjo bo nošetšwago ke kgang, swele le go ba le seatla. Ka go realo, go dirišwa kokwane ya go se loke. Mabapi le boitshwaro bjoo mongwadi o re:

Gape o be a ka se ke a išana le motho pele a re, “ke tla go itsia monna”. Ge a šetše a gopotše go rumula motho, ge a bolela mantšu a “ke tla go itsia”, o tle a be a šetše a thulathula mmakišane ka monwana mo nkong. Ge a bona motho a diega go bela, a napa a mo tshwele ka mare. (Letl.37).

Seo se tlabago ke gore boitshwaro bja Legadima ga bo fetoge le ge a le ditikologong tša go fapana. Se se bonala (a) ge a le banneng goba kgorong, (b) ge a na le mosadi le (c) baneng ba gagwe. Gohle ke motho wa go se loke.

Kgorong borumolane bja gagwe bo hlohleletšwa ke swele le kgang. Bošula bjo a bego a bo dira e be e šetše e le kobo yeo mošate o bego o šetše o e apere. Bjala o be a sa reke ka ge a enwa le banna ka kgang.

Ge a goroga ka lapeng go letetšwe go hlakana le motho yo mofsa, mogatša wa Mahlodi, eupša ga go bjalo. Borumolane bja gagwe bo hlakane le botsweya le matepe. Botse bo bogelwa ke baeng ge mosadi a ba fa dijo, phokgo e tlo kgalema ka lentšu leo e kego la roto, ya re:

Mahlodi, ke magobjana a mohuta mang ona a nkego ke maušwaušane? Tloša potsa tše tša gago mo o apee bogobe gona bjale; lešaetšana le banna! Nko mmone le ntepana tša go khokhoropana. (Letl.38).

Ge a bolela ka mokgwa wo o letša mphašane, a tšwa ka sefero. Ge a boa o hwetša dijo tšeo di apeilwego gape, di sotšwe ebile di omeletše. Moo gona Mahlodi o lletwa ke lepara.

Mohlomongwe boitshwaro bja Legadima bo a fetoga ge a eya baneng ba gagwe, eupša mo ditaba di befela pele. Bana ba ganetšwa go ya sekolong ka gore ba swanetše go thuša tatagobona dijoko. Go pala le ge ba ngwala tlhahlobo. O tla kwa pholo e re:

Bana ba bjale ba senyegile wa mafelelo! O tlo kwa motho wa bona a re; 'Re tšea moleko'. Ba lekwa ke mang? Motho a ka ba leka ba ka phela? Ba bapalela moleko bana ba. (Letl.38).

Tshwantšho ye ya Legadima ga e noše mmadi meetse a kgotsofala. Se se letetšwego ke phetogo boitshwarong bja Legadima, ge a tloga kgorong a fihla ka lapeng, kgokagano ya gagwe le mosadi ge e bapetšwa le ya bana ba gagwe. Le ge monna e le tau, baneng ba gagwe o fetoga motswadi. O a kgala, o a eletša, a bopa bana ka lerato. Mmadi o emetše go bona Legadima wa mohuta wo le ge e le motho wa go se loke. Eupša mongwadi a ka se re fe seswantšho se sebotse sa Legadima ka gore o šetše a kgethile lehlakore la go se loke gore mafelelong a mo goboše ka go mo kweša bohloko. Ka go realo, Legadima ga se mohlala wo mobotse wo o emetšego batho bao ba tlwaetšwego. Perrine (1983:67) ge a bolela ka ga baanegwa o re:

They must be neither paragons of virtue nor monsters of evil nor an impossible combination of contradictory traits.

Whether we have observed anyone like them in our own experience or not, we must feel that they have come from the author's experience - that they could appear somewhere in the normal course of events.

Seo se bolelwago ke Perrine ke gore baanegwa e swanetše go ba batho ba go kgodiša.

Mokgwa wa go hlaloša tshwantšho ya baanegwa ba dikanegelokopana tša maitekelo o ka phethwa ka gore, go dirišwa kokwane e tee, e lego ya go loka goba go se loke. Se se laetša gore go tsinkelwa lehlakore le tee la moanegwa. Ke ka baka leo baanegwa bao ba sa kgodiši.

9.1.2.4 THARAGANO

Ge go hlokomedišišwa thulaganyo ya dikanegelokopana tša thuto, go lemogilwe gore Ramaila o raraganya ditaba. Ge a dira bjalo o hlola maatlakgogedi. Le ge ditaba di raragane ka wona mokgwa wo, Ramaila o kgona go di laola, ga di mo gakantšhe. Bjale go yo lekodišišwa ka mo bangwadi ba tša maitekelo ba dirišago thekniki yeo ya tharagano ka gona. Šedi e tlo bewa dikanegelongkopana tša Senoamadi.

Dikanegelongkopana tša Senoamadi tharagano e lebane le go hlakahlakanya ditaba ka go di thulantšha mo e lego gore mafelelong ga a sa kgona go di laola. Se se napile se mo hlolela mathata ge a swanetše go di ruma. Tekodišišo ya kanegelokopana ye e bitšwago *Re yo tšhabiša ngwetši* (1974) e tlo kgonthišiša taba ye.

Re yo tšhabiša ngwetši

Kanegelokopana ye e hlaloša mokgwa wo o sa tlwaelwago wa go beka ngwetši. Ke mokgwa wa go e tšhabišetša bogadi. Se se diragala bošegogare mola batho ba ile le melapo ya badimo. Dithulaganyo di tlo beakanywa gabotse gare ga lesogana le lekgarebe. Lesogana le tlo fihla ga bokgarebe le bafelegetši, ge bo esa batswadi ba hwetša borwa bo fokile. Ba tlo lemošwa ke seka seo se tlogetšwego gore morwedi o ile bogadi.

Rufus, lesogana la gaManthata, le ntšheditše Dikeledi (kgarebe ya Mokomene) magadi. Dikeledi o dutše ka tetelo, ka gore ditaba tša go tšhabišwa di logagantšwe. Ka lehlakoreng le lengwe kua gaRamatšowe Rose, kgarebe ya Rufus, e na le ngwana. Moisa o ile go lemoga gore Rose ke motho wa kgobe, a tšhaba. Bošego bjo Dikeledi a tlogo goroga ka bjona, batswadi ba Rose ba mo rwala, a goroga lapeng la boRufus, a belege lesea. O amogetšwe ka mekgolokwane. Rose le bafelegetši ba robatšwa ka wona ngwakong wona wo go lokišeditšwego Rufus le mosadi wa gagwe, Dikeledi. Ge boRufus ba goroga ya tswala mafahla.

Ka ditaba tše tše pedi mongwadi o dirišitše mawelakgahlano (“coincidence”). Lereo leo le šetše le hlalošitšwe kgaolong ya boselela. Mo kanegelongkopana ye mawelakgahlano a bonala ge mosadi wa Rufus, e lego Dikeledi, le motlabo wa Rufus, Rose, ba goroga lapeng leo bošego bo tee. Ge Dikeledi a goroga bogadi, o hwetša gona ka mo ngwakong wo a tlogo amogelwa ka go wona, go robaditšwe Rose. Mararankodi a mongwadi o a kgonne ka mokgwa wo o latelago.

- O dirile gore mmagoRufus a se ke a tseba ngwetši ya gagwe, Dikeledi. Seo a se tsebago fela ke gore morwagwe o kgethile mosadi.

- Batswadi ba Rose ba longwa tsebe ke semangmang gore go bonwe Rufus le mogweragwe ka peseng, gwa tsebja gore ba yo tšhabiša ngwetši.

Ge ditaba tše tše pedi di tsinkelwa (kudu ya bobedi), di laetša gore tirišo ya thekniki ye mo kanegelongkopana ye, ga e noše mmadi meetse a kgolwa. Go šetše go boletšwe gore mmagoRufus ga a tsebe sefahlego sa ngwetši ya gagwe, Dikeledi. Taba ye ga e kgonagale ka gore ka setšo ditaba tša lenyalo ke boikarabelo bja batswadi. Lerato ga le bohlokwa. Lesogana le be le re ge le boa mabaleng, la hwetša le nyaketšwe mosadi. Sa lona ke go amogela mpho ye e tšwago badimong ba lona, e lego batswadi. Ka go realo, lesogana leo ga le tsebe kgarebe, e tsebja ke batswadi.

Taba ya bobedi, e lego go fihla ga Rose lapeng la boRufus, le yona ga e kgotsofatše. Go tšhabiša ngwetši ke sephiri seo le batswadi ba kgarebe ba sa se tsebego. Ge ngwetši e ntšheditšwe magadi, ba dula ka tetelo, fela ga ba tsebe gore neng. Batswadi ba Rose bona ba tsebile gore Rufus o yo tšhabiša Dikeledi, gomme ba itokišetša go thulana le taba ye. Ge ba iša Rose ga boRufus ba tsebile gore ditaba di yo šarakana ka gore bjona bošego bjoo, Dikeledi o tla be a goroga bogadi.

Mawelakgahlano ga a hlage ka gore batho ba beakantšhitše ditiragalo goba ka baka la go rata ga bona. Ditiragalo di diragala ka mokgwa wa go tla, eupša e sego ka mokgwa wo o bego o letetšwe. Rose le bafelegetši ba gagwe ba tsebile gore mo ba yago gona, e yo tswala mafahla.

Ge e le ka lehlakoreng la Dikeledi le Rufus, mawelakgahlano a kgodiša ka gore seo se diregilego ke semaka seo ba bego ba sa se letela. Ka kakaretšo, tiragalo ye ga e na maatlakgogedi ka gore lehlakore le lengwe le le lengwe le tsebile gore pele le yago, ya se rage e tlo tlatša kgamelo.

Ge Senoamadi a leka go rarolla ditaba tše, o di hlakahlakanya le go feta. Batswadi ba Rufus ga ba rate go segwa ke batho, ba ithera go yo tšhabiša Dikeledi leboelela. Mongwadi o rarolla mahlafarara a a mawelakgahlano, ka tirišo ya mawelakgahlano a mangwe. Refilwe, e lego lefahlana le Dikeledi, le yena o be a šetše a ntšheditšwe magadi ke lesogana la gaDikgale. O dutše ka tetelo gore nako ye nngwe le ye nngwe lesogana la gagwe le ka tsena. Ge barongwa bao ba latilego Dikeledi ba goroga, ditaba di be di eme ka sebopego seo. Mabapi le go goroga ga bona mongwadi o re:

Rakgadi wa Rufus o tsene fao ntlong ya Refilwe bjalo ka lehodu la bošego. Le lentšu ga se a ba a le ntšha, ya ba o tšwa le Refilwe a nagana gore ke Dikeledi. Ge e le Refilwe o be a nagana gore ke yo mongwe wa ba leloko la monna wa gagwe. (Letl. 25).

Ditaba di hlahlakane mo e lego gore ga di sa laolega. Malapa a thubega, go tšeelanwa basadi le banna. Lesogana la gaDikgale ge le fihla le hwetša borwa bo fokile. Batswadi ba mo fa Tebogo, moratho wa Refilwe. Refilwe le yena šole o namile o nyetšwe ke Rufus, monna wa Dikeledi.

Re ruma karolwana ye ka go gatelela gore Senoamadi o raragantšha ditiragalo ka go šomiša mawelakgahlano. Ge a dira bjalo, o timelelwa ke tsela, a se sa kgona go laola ditaba tše.

9.1.2.5 KA MO DIKANEGELOKOPANA TŠA MAITEKELO DI RUNGWAGO KA GONA

Tlooke ke mongwadi wa dikanegelokopana tša boitshwaro. O kgala babadi. Se se bonala kudu ge a ruma dikanegelokopana tšeo. Thuto e tšweletšwa mafelelong ka mokgwa wa thero. Ka go realo, Tlooke (1987) o fetoga moruti pele ga phuthego. Mohlala wo mobotse ke kanegelokopana ya *Ba gahlanela bohlogadi le Baepa lapa mong a robetše*".

Ba gahlanela bohlogadi

Mo go *Ba gahlanela bohlogadi* Tlooke o bolela ka ga dithulano tša malapa tšeo di hlolwago ke megabaru le lenyatšo. Bana ba melela batswadi meno a ka godimo, ba phetha ka go ba bolaya, gore ba abelane mahumo. Tlooke o kgala mokgwa wa lenyatšo le, fela seo o se dira ka mokgwa wa go rera. Dithero tšeo tša Tlooke di na le mahlakore a mabedi, e lego (a) go kgala le (b) go ahlola. Ge a bolela ka ga ditiro tša barwa ba Ramogoši o re:

Bana ba mpa e tee ke bana ba mpa e tee, ebile ba ka se fetoge le tšatši le tee. Bjale ge e le bona bao ba fetšago ba feletše batswadi ba bona dipelo tša gore ba hwa neng ba šale ba eja dithoto tša bona, a na bophelo bo laolwa ke bona go thoma neng? (Letl. 8).

Mongwadi o tšwela pele go laetša seo se tlogo hlagela bao ba sa fetogego, ba apara kobo ya tlhompho. Mo o a ba ahlola ka gore o re:

Madimabe a tla šala bana bao ba felelago batswadi ba bona dipelo, ebile ba fetša ba faladitše madi a bona fase...

Na ge motho a ipha hele a sa le lefaseng mohlang a tsena ka mojako wa diheleng ka nnetennete o tlo bokolela go fihla neng? (Letl.8).

Ge mantšu a a hlokomedišišwa go lemogwa gore thuto ya Tlooke e fapana le ya Ramaila ka gore, ga se ya go rapeletša. Mafelelong a dikanegelokopana tša gagwe, Ramaila o nošetša meboya ye e ponnego ya hloga ka bofsa ka gore o a eletša. Ramaila ga a kgale fela, eupša o a eletša. Ge a dira ka mokgwa wo o hlompha le go hleka baanegwa ba gagwe. Tlooke o tšwelela e le moruti yo sehlogo, yo bogale, yo a sa agego baanegwa.

Ge go tsinkelwa kanegelokopana ye go lemogwa gore thuto yeo e šomišwago go ruma ditaba, e tšea sebopego sa thero. Ga se thero ya go bopa le go agiša batho eupša ke ya go ba tšhoša le go ba ahlola.

9.1.3 KAKARETŠO

Bangwadi ba dikanegelokopana tša maitekelo ba hlakana le mathata ge ba rulaganya ditaba. Ge go bolelwa ka kanegelokopana go šupša thulano ya yona. Ntlha ye bangwadi bao ga ba e ele hloko Ke ka baka leo dikanegelokopana tše dingwe di balega eke ditaodišo. Bothata bjo bongwe bo lebane le baanegwa. Tshwantšho ya baanegwa ga e noše mmadi meetse a kgolwa ka gore go hlokometšwe lehlakore le tee fela la moanegwa, e lego la go loka goba la go se loke. Tharano ya ditaba yeo e dirišwago ga e lebane le moko wa ditaba ka ge e sa thuše go tšwetša pele moko wa ditaba tšeo. Matseno a dikanegelokopana ga a na maatlakgogedi. Se se hlolwa ke kgetho ye e sa nepagalago ya dithekniki gammogo le tirišo ya tšona tšeo di tlogo gapa mogopolo wa mmadi.

Mafelelo a dikanegelokopana tšeo le ona ga a na maatla ka ge a sa tlogelele mmadi tabakgolo yeo e tlogo šala e mo hudua mogolo.